

Jevgenij Paščenko

SLAVIST I IMPERIJI

Vatroslav Jagić između Galicije,
Malorusije i Ukrajine

Jevgenij Paščenko

**Slavist i imperiji.
Vatroslav Jagić između *Galicije,*
Malorusije i Ukrajine**

Predgovor

Akademik Stjepan Damjanović

Zagreb, 2010

Hrvatsko-ukrajinsko društvo
Udruga hrvatskih ukrajinja
Knjižnica *Ucrainiana croatica*, knj. 4

Recenzenti:

Akademik Stjepan Damjanović

Akademik Josip Bratulić

Nakladnik: Hrvatsko-ukrajinsko društvo

Za nakladnika: Božidar Markuš

Autor: dr. sc. Jevgenij Paščenko

Urednik: mr. sc. Miroslav Kirinčić

Redaktor-lektor: mr.sc. Miroslav Kirinčić

Dizajn i grafička priprema: Aleksandar Paščenko

Tisak:

Naklada: 200 primjeraka

CIP:

ISBN: 978-953-55390-1-8

Sadržaj

Stjepan Damjanović: Znanstveni modeli i ideologemi. (Predgovor Paščenkovoj studiji o odnosu V. Jagića prema ukrajinskoj kulturi)	7
Na počecima hrvatske ukrajinistike	11
Imperijalna ideologija i društvo	13
Ukrajina kao slobodarska zemlja	17
Ukrajina kao kolonija	23
Ukrajinska kultura kao «ruska»	25
Sveučilišta u funkciji velikodržavne ideologije	27
Upoznavanja s ukrajinskom filologijom	31
Rad o ukrajinskom jeziku	33
Između dva imperija	35
Ukrajinci u Beču: Ivan Franko	41
Iskušenja s Ukrajinom	51
Literatura	67
Resume	69
Резюме	71

Stjepan Damjanović

Znanstveni modeli i ideologemi (Predgovor Paščenkovoj studiji o odnosu V. Jagića prema ukrajinskoj kulturi)

Jagićevo djelo završni je dio onoga razdoblja u razvoju slavistike kada su je njezini djelatnici i poštovatelji smatrali jedinstvenom disciplinom; međuzavisnost njezinih dijelova bila je snažna, a staro(crkveno)slavenski jezik u središtu njezina zanimanja. I od vremena Jagićeve mladosti kada njegov učitelj F. Miklošič prepoznaje u mladom Varaždincu onoga koji će davati smjer razvoju slavistike upravo stoga što se suvereno kreće u svim njezinim dijelovima do onih godina kada se umirovljenik Jagić začudio što mu je mladi Čeh na pitanje čime se bavi odgovorio “Bohemistikom!” (i time mu i nehotice kazao da nastupa vrijeme filologijā pojedinih slavenskih jezika) prošlo je pola stoljeća u kojima se slavistika zahvaljujući i Jagiću izjednačila s romanistikom i germanistikom, njezini rezultati dopiru do sve većeg broja čitatelja, čak i onih neslavenskih, u čemu će Jagićev “Archiv für slavische Philologie” odigrati presudnu ulogu. I mada ga je spomenuti odgovor mladoga Čeha trgnuo, on ga nije povrijedio ni razljutio. Jagić je znao i prihvaćao da vrijeme njegovih pogleda i metoda prolazi. Realno procjenjivanje situacija u kojima se nalazio oduvijek je bilo njegovom odlikom.

Ta njegova odlika i zahtjev da se znanstveni radovi bave znanošću, a ne čim drugim bili su izazovni mnogim njegovim suvremenicima. Sudjelujući u hrvatsko-srpskim književnim i jezičnim sporovima, dajući svoja mišljenja o poljsko-ruskim animozitetima i njihovim posljedicama za znanost, suprotstavljajući se onima koji su starost češke kulture htjeli dokazivati krivotvorenjem rukopisa, uzimajući njemački za jezik svoga središnjega časopisa, on je nerijetko i kadšto vrlo jako povrijedio rodoljubne osjećaje pripadnika pojedinih slavenskih naroda, a bilo je i slučajeva kada su ozlojeđeni bili u svim središtima u isti čas. Daleko smo od pomisli da tvrdimo kako je Jagić uvijek i u svemu imao pravo, ali nema sumnje da je njegov temeljni stav bio ispravan., mada ga se ni sam nije uvijek dosljedno držao. Njegovo je djelo i djelovanje imalo utjecaja u sredinama koje su vrlo često svoje prave znanstvenike umjesto primjerenim uvjetima za rad darovale dvostrukim prokletstvom: rezultati njihova rada od vladajućih su političkih snaga nerijetko osuđivani kao protudržavna rabota, a od opozicijskih i kavanskih (u tim sredinama nerijetko vrlo snažnih) kao izdaja naroda. Jagić je imao snage, a vrlo često je nalazio i prave načine, da se suprotstavi i jednima i drugima. Poštovao je rodoljubne osjećaje svakoga čovjeka, ali bio je protiv toga da im znanost podilazi i da se u znanstvenoj i stručnoj raspravi nude umjesto argumenata. To je osobito snažno izrazio u čuvenom tekstu *Filologija i patriotizam* (1886), uvjeren da prava znanost ne može biti ni protiv kojega naroda.

Nakon odlaska iz Zagreba znatno je ojačao svoj rad na paleoslavističkim temama. Još 1875. obuhvatno je obradio Zografsko četveroevanđelje, a 1879. izdao je tekst toga kanonskoga staroslavenskoga spomenika (*Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*, 1879). Kasnije (1883) priredio je i drugo kanonsko tetraevanđelje - Marijinsko (*Quattuor evangeliorum versionis paleoslovenicae Marianus glagoliticus*). Piše niz rasprava o prvom slavenskom književnom jeziku (staroslavenskom) i o Solunskoj braći: u vezi s tim zanima ga sve, od najširih kulturoloških pitanja do najtananijih analiza kakvoga grafema u starome tekstu. Neke njegove knjige drže se prekretnima u povijesti paleoslavistike. U djelu *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* (1900) skupio je sva dotadašnja znanja o nastanku prvoga slavenskoga književnog jezika i obznanio svoje vrlo obrazložene poglede koji se i danas navode. Njegova *Istorija slavjanskoj filologiji* (1910, na gotovo tisuću stranica!), manje je povijest ideja i problema, a više zbroj znanstveničkih biografija, ali zadivljuje autorovom obaviještenošću i svestranošću. Otisnuta je kao prva u seriji *Enciklopedija slavjanskoj filologiji* koju je izdavala Ruska carska akademija, a uređivao Jagić. U toj je seriji otisnuto još jedno njegovo nezaobilazno djelo - *Glagoličeskoe pismo* (1911) u kome iznosi ne samo svoje gledište o postanku glagoljice, nego i povijest njezina proučavanja. Nije bio zadovoljan odjekom ni serije u cjelini, ni svojih djela objavljenih u njoj jer su pun uspjeh, po njegovu mišljenju, priječile stare poljsko - ruske razmirice, sukobi osobnih interesa ruskih znanstvenika i, najviše, činjenica da su se slavenski znanstvenici puno češće i bolje služili njemačkim, nego ruskim jezikom. Dvojbu «ruski ili njemački» 1875. razriješio je, kao što sam spomenuo, u korist njemačkoga kada je utemeljio svoj čuveni časopis *Archiv für slavische Philologie* koji je izlazio do 1920 (37 opsežnih svezaka) i koji je brojnim slavistima djelotvorno pomagao da se snađu u složenim problemima slavističke znanosti koja je brzo napredovala. I Jagićevo uređivanje i njegove tekstove u tom časopisu suvremenici i kasniji naraštaji ocjenjivali su najvišim ocjenama. Što je značio slavistima u slavenskim i neslavenskim zemljama možda najbolje ilustriraju riječi mađarskoga slavista Oszkára Asbótha koji je 1909. napisao: “Koliko sam samo puta napisao ovo meni toliko drago ime, kada sam svoje mađarske kolege višekratno upozoravao što sve mogu naučiti od ovoga svestranog visokoumnog muža... Ja koji sam slučajno postao slavist... jedva mogu zamisliti kako bih inače mogao da se snađem u onoj mnogogranoj nauci, kad ne bih nalazio upute u Jagićevu časopisu... kada ne bih crpio pouke i nalazio upute ne samo u njegovim obuhvatnijim radovima nego i u njegovim brojnim recenzijama, koje blistaju od duhovitosti i svježine.” U novije vrijeme, god. 1974, ruski slavist Georgij A. Haburgaev u svome udžbeniku staroslavenskoga jezika ovako ruskim studentima predstavlja Jagića: “No, ipak, nijedan lingvist nije na području istraživanja slavenskih jezika, osobito staroslavenskoga, učinio više od I. V. Jagića (1838-1923), petrogradskoga akademika, Hrvata po nacionalnosti, koji je ne samo velik znanstvenik-slavist koji je za sobom ostavio ogromnu količinu iz slavenske filologije (njegovu peru pripada više od 700 radova) nego i ugledan organizator na području znanosti...”

Uz te općeslavističke teme Jagić je pisao i o posebnim problemima koje bismo danas zvali imenima nacionalnih slavističkih disciplina (dakle npr. bohemističkima,

slovakističkima, kroatističkima, rusističkima, ukrajiničkima), a on ih je držao dijelovima zajedničke slavističke znanosti i to njegovo uvjerenje nije mu uopće smetalo da značajno pomogne svakoj od njih, i onima nespomenutima. Njegova suradnja sa slavenskim kulturnim središtima odvijala se u vrlo zamršenim odnosima i uvelike je uvjetovana Jagićevim panslavizmom i rusofilstvom (dvjema polugama njegove brige za Slavenstvo i njegova žaljenja što ono nikako da zauzme u europskoj politici mjesto koje bi bilo barem unekoliko u skladu sa slavenskim udjelom u stanovništvu Europe). Uvjetovana je i njegovom zanimljivom pozicijom znanstvenika – filologa najvišega ranga koji je «pripadao» objema granama slavistike, zapadnoeuropskoj i ruskoj.

* * *

Vrlo je stoga zanimljiva studija istaknutoga ukrajinskoga filologa Jevgenija Paščenka koji nastoji vrlo svestrano i slojevito opisati odnos između Vatroslava Jagića i ukrajinske kulture, posebice ukrajinske filologije. Posve svjestan da prosječni filolog, ako nije Ukrajinac, malo zna o ukupnoj ukrajinskoj povijesti, Paščenko nudi elementarna znanja o povijesti ukrajinskih prostora i ukrajinskoga imena. Pokazuje se kao malo gdje i malo kad kako je ime doista znak i kako se podmetanjem krivih imenovanja postižu dalekosežni negativni učinci. Pokazuje se također kako su imperijalne politike uvijek represivne prema tzv. nedržavnim narodima i prema njima pokazuju izrazito nizak stupanj tolerancije. To je važno razumjeti uvijek, posebice u ukrajinskom slučaju. Da bi se razumjela povijest drugoga po brojnosti slavenskoga naroda, važno je imati na pameti da je on najčešće pod dvostrukom sjenom, pod onom austro-ugarskoga i onom ruskoga imperija. I koliko god se neki znanstvenici trudili da umjesto znanstvenih modela ne nude ideologeme, ukupno djelovanje znanstvenih krugova u nekoj sredini, ne samo u jednoj i ne samo u jednom vremenu, vrlo se često izgubi u maglama koje organizirano proizvodi politika.

Vatroslav Jagić, hrvatski panslavist i rusofil, znao je o povijesti slavenskih kultura i jezika toliko da se jedva tko može s njim mjeriti u povijesti slavistike, ali je također bio uvjetovan (sputan) prilikama u kojima je živio i vlastitim ljudskim slabostima (u koje spadaju i nerealne političke procjene). Ne samo iz svoje lektire, nego i za svojih boravaka u Odesi (1871 – 1874) i Petrogradu (1880 – 1886) Jagić se upoznao s problemima ukrajinskoga jezika i kulture. Paščenko pokazuje kako funkcioniraju ukrajinska sveučilišna središta (Harkov, Kijev, Odesa), posebice s obzirom na potporu ukrajinskoj nacionalnoj misli i politici koja teži ukrajinskoj samostalnosti i u tim kontekstima promatra Jagića – znanstvenika (koji ima osjećaja za ukrajinske posebnosti) i Jagića – političara (koji u stručnim radovima i u privatnoj korespondenciji upotrebljava terminologiju usklađenu s velikoruskim gledištima i boji se samostalne ukrajinske države jer u njoj vidi usitnjavanje slavenskoga svijeta, tj. udaljavanje od vlastitih ideala). I kada dođe u Beč, Jagić će nastaviti istim smjerom, mada će se tada uspješnije koristiti svojim ugledom da bi pomogao mladim Ukrajinacima i s nekima je od njih (Franko, Makovej) održavao dugotrajne i povremeno vrlo intenzivne veze te se brinuo da se «maloruske teme» često nađu u edicijama na koje je on utjecao.

Studija Jevgenija Paščenka važna je i dobrodošla ne samo po tome što upotpunjava naša znanja o Vatroslavu Jagiću jer njegovo djelovanje promatra pod novim vidom, kao poziciju znanstvenika za čiju su suradnju zainteresirana dva imperija. Ti su imperiji razvili i različite slavistike, a Jagić je svojim seljenjima (Zagreb> Odesa, Odesa>Berlin, Berlin > Petrograd, Petrograd > Beč) ulazio u složene situacije svake nove sredine i njihove često neprijateljske međusobne odnose. Različite neprovjeravane priče i neopravdana sumnjičenja (ruska konzervativna javnost govorila je i pisala o njemu kao austrijskom špijunu, a u slavenskim sredinama koje su bile u sastavu Austro –Ugarske nije se dobro gledalo na njegov panslavizam i povjerenje u Rusiju), ali i pomanjkanje volje u velikoga slavista da se odlučno opre imperijalnim politikama otežavali su njegov položaj i ugrožavali njegovu slobodu nezavisnoga znanstvenika. Paščenko pokušava sve to pokazati poštujući veliko Jagićevo djelo i sve ono što je dobro uradio za ukrajinistiku, ali i ne prešućujući njegove slabosti i nedosljednosti. Jagićevo se djelovanje promatra i kao zanimljivo i važno poglavlje ukrajinsko – hrvatskih kulturnih odnosa i posebice kao poglavlje hrvatske ukrajinistike. Jagić i Ukrajina glavni su junaci ove znanstvene priče koja u mnogočemu nije sukladna tradicionalnim slavističkim gledanjima, ali je i napisana s namjerom da pomogne da se kriva gledišta posvećena dugom uporabom počnu mijenjati.

Na počecima hrvatske ukrajinstike

Povijest hrvatske ukrajinstike seže još u barokno doba u kojem je, kao svojevrsan začetnik interesa za ukrajinski (rus'ki) jezik, književnost i jezikoslovlje, nastupio Juraj Križanić. U narednom razvoju hrvatska ukrajinstika prolazila je kroz različita razdoblja, od uspona u barokno doba do stagnacije u 18. stoljeću, u kojima su se na području Ukrajine i Hrvatske sve više gubili svojevrsni oblici neovisnosti kao što su Kozačka republika na Dnjepru ili Dubrovačka republika na Jadranu. Međutim, naredno 19. stoljeće donijelo je novi postupni porast zanimanja za Ukrajinu – od preporoditelja koji su se oduševljavali ukrajinskim pričama Gogolja i pjesništvom Ševčenka do predstavnika hrvatskoga književnog realizma. Upravo je u Hrvatskoj objavljen 1863, prvi u Južnih Slavena, prijevod poezije Tarasa Ševčenka iz pera Augusta Šenoe. Hrvatskom kulturnom prostoru pripada i prvo objavljivanje knjige prijevoda pjesama tog ukrajinskog poete. Godine 1887. Matica Hrvatska izdala je knjigu *Pjesničke pripovijesti* u prijevodu i s uvodom Augusta Harambašića.

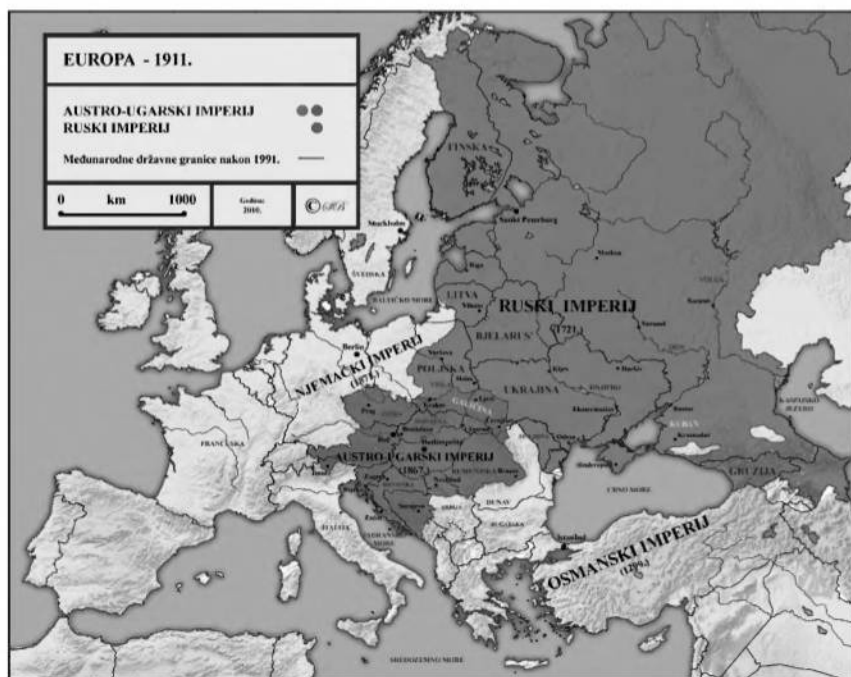
Uz postupno predočavanje književnih dostignuća Ukrajine, u hrvatskoj filologiji se razvijao i interes za upoznavanje Ukrajine, njenoga jezika i književnosti, što je rezultiralo utemeljenjem ukrajinstike kao grane hrvatske slavistike. Međutim, taj proces odvijao se u složenim okolnostima doživljavanja Ukrajine kao zemlje koja je bila u kolonijalnom položaju. Ukrajinski intelektualci težili su idealu nacionalne neovisnosti, pri čemu su se suočavali s nemilosrdnim stavovima velikih imperija. Težnje ukrajinskih kulturnih pregalaca nailazile su na razumijevanje i podršku hrvatske kulturne sredine koja je vidjela u Ukrajini srodnu političku sudbinu. Međutim, taj proces razumijevanja Ukrajine nailazio je na poteškoće s obzirom na represivnu politiku imperijskog aparata u sprječavanju nacionalnog preporoda.

Sagledavanje ukrajinskog problema u hrvatskome društvu na svojevrsan način odražavalo je i razvoj hrvatske slavistike, vrhunac koje predstavlja u 19. stoljeću život i rad Vatroslava Jagića. Međutim, upravo stajališta istaknutog slavista u pogledu Ukrajine kao jedne od slavenskih zemalja pokazivala su i jednu za to razdoblje karakterističnih pojava prožimanja znanstvenika velikodržavnom ideologijom.

Slavistička znanost tijekom povijesnog razvoja neumitno se suočavala s nizom problema koji su se odnosili ne samo na struku, već su se ticali i pitanja političkog, moralnog i etičkog sadržaja. Znanstvenik je morao izražavati svoj stav u odnosu na objektivnu činjenicu neravnopravnog položaja određenih slavenskih naroda. Društveno-politički kontekst u kojem se razvijala kultura većine slavenskih naroda imao je osobinu statusa takozvanih «nedržavnih» naroda, što je stimuliralo težnje prema utjelovljenju ideala izraženog ponajprije kroz vizije državne samostalnosti. Gubitak državnosti niza slavenskih naroda još u srednjevjekovnom razdoblju, među ostalima hrvatskog i ukrajinskog, popraćen je neprekidnim težnjama k rješavanju problema državnosti. Jedan od izraza takvih traganja u Hrvata, posebice od renesansnoga doba, bio je nastanak mitskih vizija o *spasu i spasitelju*, što se realiziralo u nastanku predodžaba srodnih socijalno-političkim utopijama, poput onih o zemlji-središtu Slavena, «slavenskoj braći», njihovom zajedništvu kao uvjetu oslobođenja, otpora tuđincima, neprijateljima slavenstva i slično. Sve je to predstavljalo različite varijante

slavizma koji je kao mitologema, politologema i ideologema izražen u različitim epohama u nizu slavenskih kultura. Te vizije slavenstva, kao nužnoga zajedništva, bile su motivirane i objektivnim okolnostima. Suočavanje s činjenicom represivnog stava prema određenim slavenskim narodima od strane političkih subjekata neslavenskoga podrijetla snažno je poticalo procese konsolidiranja slavenskih naroda, jačalo je uvjerenja o slavenskom ujedinjenju kao mogućnosti političkog rješenja u obrani neovisnosti, što se očitovalo u slavenskim kulturama tijekom stoljeća i u čemu je hrvatska kulturna misao posebice ilustrativna.¹

Međutim, realnom je bila također činjenica političke nepravdnosti koja je postojala u neposrednim međuslavenskim odnosima i koja je unosila svojevrsno «razvedranje» u utopijsku viziju *slavenskog zajedništva*, prikazujući naličje međuslavenskih odnosa koji su bili daleko od ideala harmonije i ravnopravnosti. U takvom ozračju slavisti su bili primoravani izražavati svoje stavove i prema onim potlačenima ali i prema tlačiteljima, što je predstavljalo posebne poteškoće s obzirom na dominirajuću ideološku tendenciju određene «vladajuće» kulture, njen utjecaj na politička uvjerenja i svjetonazor znanstvenika. Slavistika je tijekom svoga postupnog prerastanja u znanstvenu struku, posebice u 19. stoljeću, razvijala metodološke principe upravo u kontekstu imperijalne politike slavenskog i neslavenskoga podrijetla. Taj se činitelj odražavao i u stavovima znanstvenika koji su bili u određenoj mjeri ovisni o ideološkim, pa i materijalnim okolnostima u kojima su živjeli i radili.

Ukrajina podijeljena između Ruskog i Austro-ugarskog imperija. Europa 1911.

¹ Više o tome: Ideje slavizma u ukrajinskoj i hrvatskoj književnosti XIX. stoljeća. Paščenko, Jevgenij. Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe. Split: Književni krug, 2010.

Imperijalna ideologija i društvo

Život i rad Vatroslava Jagića u značajnoj mjeri odvijali su se u političkom sustavu imperijalnog karaktera. Taj je hrvatski slavist zbog niza okolnosti živio i stvarao u dva najjača carstava 19. stoljeća. Radeći na prostoru Austro-ugarskog i Ruskog imperija Jagić je bio svjedokom odnosno suvremenikom povijesnih razdoblja tih monarhija, od njihova procvata do propasti. Kao pripadnik hrvatske nacionalne, dakle, slavenske kulture koja je bila u sklopu jednoga od carstva, on je morao upoznati kulturu i jednog od većih slavenskih naroda - ukrajinskog, čija je politička sudbina upravo u tom razdoblju bila podijeljena između dva imperija. Jagićevi stavovi prema Ukrajini i Ukrajincima mogu se sagledavati i kao primjer općeg sadržaja koji prezentira jednu od bitnih osobina razvoja slavistike – njen suodnos s imperijalnim ideologijama. Budući da se politički kontekst kulturnoga razvoja određenih slavenskih naroda izražavao u sklopu različitih imperija to se moralo odraziti i na metodološke principe znanosti. U tom pogledu neophodno je istaknuti neke opće zakonitosti društvene misli u imperijalnom kontekstu.

Po biti svoje prirode, odnosno društvenom sustavu, imperijalna ideologija temelji se na principima niske tolerancije prema drugima, takozvanim «netitularnim» nacijama. Velikodržavna ideologija uglavnom ne pozna pojam ravnopravnosti u međuetničkim, pa tako ni u međuslavenskim odnosima. Prema svojoj biti imperij se bazira na za tu formaciju tipičnom principu, ponajprije na principu čvrste centralizirane vladavine koja kontrolira etnonacionalne, teritorijalne i administrativne tvorevine koje sačinjavaju imperij. Karakter tih odnosa izražava se na relaciji metropola - kolonija, odnosno centar - periferija. Kao jedna od najstarijih formi državnog ustroja, imperijalna struktura snažno je utjecala na političku mentalnost naroda – od onih «titularnih», obilježenih osobinama imperijalne svijesti, do podređenih naroda. Mada su imperiji bili različiti u različita vremenska razdoblja - od antičkih (Rimsko, Bizantinsko, Franačko), preko onih u zemljama modernoga doba (Njemačka, Francuska, Rusija i t. d.), pa sve do nacističkog i sovjetskog imperija, etnički konglomerati imaju određene tipološke srodnosti. Jedna je od izričitih – represivan stav prema drugim narodima, bez obzira na moguću etničku ili vjersku srodnost s titularnim narodom imperija. Druga zakonitost je neumitan krah imperijalne formacije kao posljedica, među ostalim, i represivne politike prema koloniziranim narodima.¹

Devetnaesto stoljeće, u kojem je slavistička znanost izgrađivala metodološke principe, izričito je obilježeno ideologijom imperijalnoga karaktera. Znanost politički dominirajućih država težila je utjecati na metodologiju interpretiranja kulture drugih naroda, posebice onih koji su postojali u sklopu imperije koja je kolonizirala te kulture. Bez obzira na očiglednu nepravednost prema tim kulturama predstavnici imperijalne ideologije uspijevali su nametnuti svoje poglede na znanost predstavnicima drugih naroda, što se trajno odražavalo na znanstvenu tradiciju drugih naroda, među ostalim i u terminologiji. Poseban učinak moguće je promatrati u društvenim znanostima u razdoblju relativnog *procvata* imperijalnog društva.

1 Osnovy etnoderžavoznavstva. Kyjiv: Lybid', 1997, str. 335-338.

U povijesti različitih imperija postoje razdoblja, najčešće kratkotrajna, mirnog i beskonfliktnog suživota popraćenog određenim uzletom blagostanja. Sve to se na svoj način odražavalo na svijest stanovništva imperija ne samo titularnog već i koloniziranog. Upravo u tim kratkim fazama relativnog progressa stvarale su se euforične mitologeme o zemlji, njenom vladaru, cijelom stanovništvu kao «sretnom», prosperirajućem što se, ovisno o ideološkim normama, tumačilo kao posljedica «Božje milosti», izuzetnosti vladara, «posebnosti» cijele zemlje i pučanstva. Jedna je od osobina «imperijalnog mentaliteta» - nacionalna euforija, nekritičko identificiranje vlastitog nacionalnog lika s mitologiziranim likom imperija. To je stimuliralo porast ponosa zbog pripadnosti «velikom narodu» ili ideologiji, širenje uvjerenja o vlastitoj «uključenosti» u događaje značaj kojih prelazi nacionalne okvire. U takvim razdobljima raste uvjerenje o pripadnosti tog etnosa događajima koji imaju globalan značaj. To su događaji s velikim ambicijama jer u njima sudjeluje «velika država», «veliki narod» koji ima «svjetski značaj». Ne manje karakteristično je iskazivanje nadmoćnosti i oholosti prema drugim narodima i državama izvan ili unutar imperija.

Identificiranje predstavnika «titularne nacije» s imperijem formira tip nacionalne elite, kojoj pripada intelektualac-rodoljub koji je ne samo potencijalni nositelj imperijalne svijesti, već i nastupa kao glasnogovornik pravdanja imperijalnih akcija, mada one imaju izraz političkog zla. Nasilje nad drugim narodima, čak i genocid u inonacionalnoj sredini, uništavanje nacionalnih vrijednosti, posebice iskorjenjivanje jezika, proganjanje inonacionalnih intelektualaca i sva druga zlodjela karakteristična za politiku imperijalnih vlasti u domenu nacionalne politike, ne samo da ne opaža «rodoljubna» elita već ih i opravdava. Nastaju «znanstvena obrazloženja» nužnosti takve politike s naglašavanjem na osobitosti povijesnog i geostrateškog položaja, posebice kulturno-mesijanskog značaja, prosvjetiteljske, rasne i antropološke misije imperija uz pozive na klasnu borbu «za bolju budućnost» i slično. Takva su raspoloženja ulazila u svijest čak i donedavno potlačenih sredina koje su nastupale kao apologeti imperijalne politike, odričući se nacionalnih ideala s kojima su se nosili uglavnom intelektualci potlačenih naroda. Formirala se konformistička skupina koja će u budućnosti, s neminovnim padom imperija, stvarati temelj za procvat nostalgичnih stavova prema prošlom «zlatnom dobu».

Kratkotrajan uzlet «zlatnog doba» u povijesti imperijalnog društva neminovno se smjenjuje sa stagnacijom. U tom razdoblju jačaju represivne mjere usmjerene na očuvanje statusa vladajuće elite. Određeni intelektualni sloj odigrava ulogu sluganstva, branitelja vladajuće strukture od koje i sami predstavnici tog sloja dobivaju sigurnost svoga statusa u uvjetima digresije društvenoga blagostanja. Međutim, zakonitosti razvoja imperijalnih formacija nezaustavljivo su vodile njihovom krahu što je bilo popraćeno unutarnjim konfliktima koji su se širili na sve strukture društva - od elitističkog vrha do «periferija» u kojima su jačale decentralističke tendencije. Kao jedan od pokušaja zaustavljanja destruktivnih procesa uvedene su reforme koje su bile iznuđivane nemilim događajima. Obično su kao inicijatori reformiranja nastupali predstavnici određenih segmenata vladajuće elite ali također i predstavnici asimiliranih etnosa. Međutim, uz moguće izuzetke, krizni procesi u imperijima razvijali su se prema učinku «snježnoga vala».

Imperiji su neminovno propadali i u tom su raspadanju nastajale snage koje su ranije represivni režimi proganjali i koje su pokušavale utjeloviti svoje političke ideale. Jedan od jakih i nezaustavljivih ciljeva – nacionalni preporod etničkih «periferija» odvijao se uz značajne poteškoće s obzirom na trajno i duboko ugnjetavanje koloniziranog i asimiliranog etnosa.¹

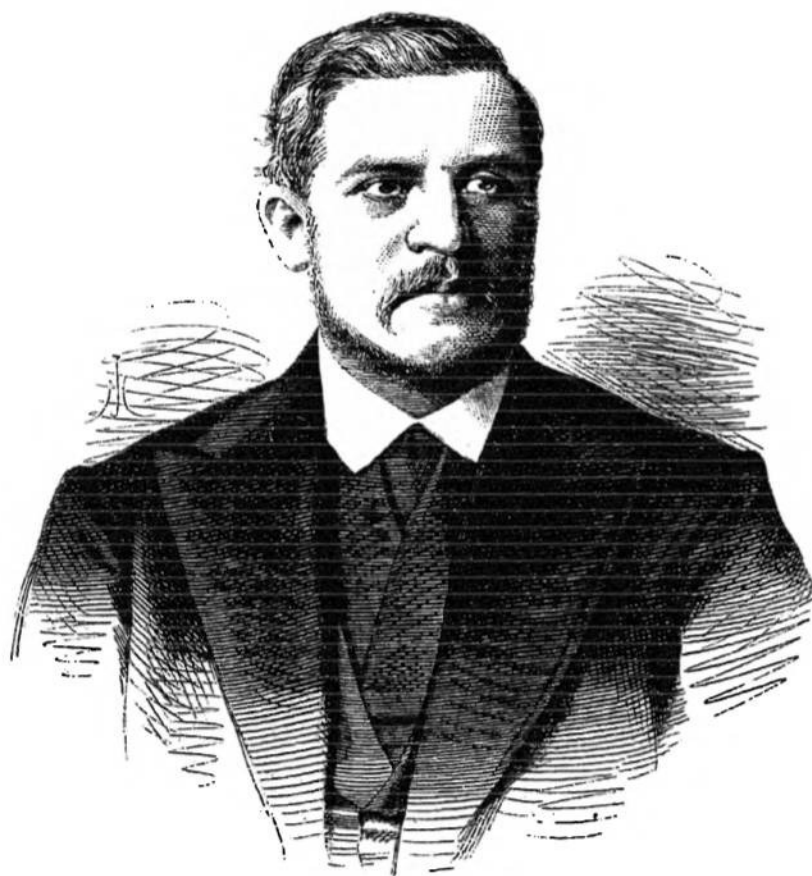
Inozemni činitelji izraženi, među ostalim, u reagiranju na imperijalnu politiku određenog režima također su sastavnim dijelom opće slike tog režima. Stav izvana prema određenom imperijalnom režimu može se varirati – od osude do inercije ili solidariziranja s imperijalnom vladajućom elitom.

U slavističkoj znanosti to se može promatrati, među ostalim, na primjeru interpretiranja kulture i povijesti koloniziranih naroda. Jedan od aspekata je nastanak terminologije u nazivlju koloniziranih naroda. Takvo nazivlje formirala je imperijalna politika s ciljem pravdanja svojih pretenzija na prostore potlačenih etnosa. Zbog različitih razloga inozemni su slavisti mogli biti «involvirani» u imperijalnu formaciju, čak i u metodologiju zemljenošitelja imperijalne politike, što se na svojevrsan način reflektiralo na stav prema drugima narodima koji su bili u podređenom statusu te nisu imali većih mogućnosti artikuliranja vlastitog nacionalnog identiteta. Međutim, slobodarske su težnje koloniziranih kultura nailazile i na razumijevanje i podršku inozemnih slavista. Za razvoj koloniziranih naroda od posebnoga su značaja bili sposobnosti, mogućnosti i želje inozemnih znanstvenika da sagledaju realno stanje u određenoj sredini, što je imalo svog traga u razvoju slavistike tijekom nekoliko stoljeća njenog razvoja.

Predočene karakteristike i određene tendencije u razvoju slavistike u izvjesnoj mjeri se odnose i na rad istaknutog slavista europskoga glasa Vatroslava Jagića. Njegova je djelatnost posebice zanimljiva jer taj hrvatski znanstvenik istodobno reprezentira nekoliko različitih izražaja slavističke znanosti. Ponajprije, on je predstavnik nacionalne filologije, koja je na svojevrsan način u određenom razdoblju bila obilježena idejama jugoslavenstva. Osim nacionalne Jagić je predstavnik zapadne a potom i istočne slavistike.

U širokom krugu svojih znanstvenih interesa Vatroslav Jagić je bio neminovno suočen s problemom Ukrajine kao kolonizirane slavenske kulture te je izražavao svoj stav prema mnogim ukrajinskim problemima. Njegovi su stavovi neumitno bili determinirani povezanošću sa sredinama i ideologijama u kojima su prevladavale upravo imperijalne karakteristike. To se, dakako, odnosilo i na političko stanje u Ukrajini.

1 Pitanjima imperijske ideologije i njene refleksije u društvenoj svijesti suvremena ukrajinska znanost, s obzirom na trajno pripadanje totalitarnim režimima, posvećuje značajnu pozornost, vidi: Osnovy etnoznavstva. Kyjiv: Lybid', 1997, str. 336-343. Zaharčuk, Iryna. Vjina i slovo. Militarna paradygma literatury socialistyčnogo realizmu. Kyjiv: Tverdnyja, 2008, 404 str. Tompson Eva M. Trubadury imperiji. Rosijs'ka literatura i kolonializm. Kyjiv: Osnovy, 2008, 367 str. Jevropejs'ka melanholija. Dyskurs ukrajins'kogo okcydentalizmu. Kyjiv: Nacionaljna akademija nauk Ukrainy, Vydavnyčij dim «Stylos», 2008. 159 str. Gundorova, Tamara. Kitč i literatura. Travestiji. Kyjiv: Fakt, 2009, 283 str.

Vatroslav Jagić. (Dle fotografije kreslil J. Mukařovský.)

Vatroslav Jagić. 1877.

Ukrajina kao slobodarska zemlja

U doba Jagićeva interesa za Ukrajinu, boravka na njenom prostoru i komuniciranja s njenim znanstvenicima Ukrajina je predstavljala primjer podređenog, koloniziranog, nedržavnog statusa jednoga slavenskog naroda. Za razliku od nekih drugih slavenskih naroda, koji su pripadali različitim formama državne ovisnosti o postojećim imperijama ili susjednim državama, Ukrajina je bila u sustavu dva najveća imperija, zapadnog te istočnog, odnosno Ruskog i Austro-Ugarskog. Ukrajinci su bili pod vladavinom ta dva imperijalna konglomerata tijekom gotovo 150 godina - od kraja 18. pa do početka 20. stoljeća. Premda srodni po polietničnosti sustava ta dva imperija bili su različiti u pogledu kulturnih tradicija i u svojoj biti bili su potpuno suprotni ustroju i tipu državnosti kojem je pripadao ukrajinski narod prije potpadanja pod imperijalnu ovisnost.

Ukrajina je u srednjem vijeku imala državni oblik poznat kao *Rus'ka zemlja* (Nestorov ljetopis) s centrom u Kijevu koji je, zahvaljujući snažnim vojnim formacijama, kontrolirao ogroman prostor s polietničkim stanovništvom. Prema postojećim izvorima ime Rus'ka zemlja u svom začetku odnosilo se samo na neposredno središte Ukrajine. Kasnije, s postupnim širenjem zemlje, taj je naziv obuhvaćao i sve one prostore istočnoslavenskih te drugih etničkih skupina koji su bili pod kontrolom kneževog Kijeva. Podrijetlo naziva Rus' ima svoju duboku povijest ali etimologija imena nema konačnog odgovora. Traganja za odgovorom na to pitanje proteže se na prostore od crnomorsko-azovskih regija Ukrajine predslavenskog doba preko iranskogovornih područja pa do skandinavskog iz doba srednjovjekovlja.¹ Vjerojatno pripadajući društvenoj eliti – Rusićima, koji su bili oblikom vojne okosnice ogromne države sa središtem u Kijevu, taj neslavenski naziv imao je elitističko podrijetlo te se nije odnosio na pučke slojeve. Slavensko ime za jug istočnoeuropske vertikale, odnosno Rus'ku zemlju, nastao je kao mogući prototip neslavenskom Anti – nazivu za slavenska plemena s jugoistoka Ukrajine. Pretpostavlja se da naziv Anti ima iransku etimologiju te da je, u odnosu na plemena s iranskog govornog područja koji su se stapali na tom području sa slavenskim skupinama Ukrajine, obilježavao stanovništvo rubne zemlje u smislu *oni koji su u kraju, iz krajine, Ukrajine*. Taj slavenski naziv, dakle *Ukrajina*, vjerojatno je živio u pučkoj sredini kao vlastiti naziv te se spominje u ljetopisnim izvorima iz 12. stoljeća i prema nekim pretpostavkama predstavljao je slavenski prijevod imena Anti. S druge strane treba uzimati u obzir i da su slavenski nazivi *kraj i krajina* postojali i kao nazivi za obilježavanje prostora.

Kasnije, s gubitkom državnosti, naziv Ukrajina postao je etnonim drugog po veličini slavenskog naroda – ukrajinskog. Jedan od razloga odstupanja od starih naziva kao *Rus', Mala Rus', Červona Rus', Galyč'ka Rus'* imao je i političku motivaciju zbog preuzimanja naziva *Rus'* za susjednu Moskoviju koja će s vremenom postati carstvom po ugledu na Bizant, a potom imperijem, po ugledu na zapadne modele. Ruski imperij neprekidno je ugrožavao opstanak naroda i zemlje, prije poznatoj kao Rus'ka zemlja, koja je uključivala

1 Pricak, Omeljan. Pohodžennja Rusi. Starodavni skandynavs'ki džerela krim islands'kyh sag. Kyjiv: Oberegy, Tom 1, 1997, 1073 str.

pod svoju vlast i prostore na kojima su se razvijala dva susjedna etnosa - Bjelorusi te Moskoviti s njihovim zemljama Bjelarus' i Moskovsko carstvo. Potonja državna formacija formirana je u razdoblju što slijedi starokijevsku državnost, dok su u srednjem vijeku zemlje Moskve pripadale sustavu države koja je u znanosti kasnije imenovana kao Kijevska Rus', Davnorus'ka (Kijevska) država.

U ukrajinskoj sredini razumijevanje vlastite pripadnosti staroj srednjovjekovnoj državi živjelo je i poslije njenoga pada zbog navale mongolo-tatarskih osvajača (1240-1241), koji su onemogućili daljnji opstanak ogromnog polietničkoga konglomerata, svojevrstnog imperija na istočnoslavenskom prostoru s centrom u Kijevu. Neka kompaktna *općerуска* etnička zajednica, kao *davnoruska narodnost*, na tome prostoru nije mogla postojati zbog niza razloga, dovoljno uvjerljivo izloženih u ukrajinskoj znanosti.¹ Ogroman prostor na kojem su živjeli istočni Slaveni nije mogao biti temeljem etničkog zajedništva, te su se na tom području postupno razvijala tri naroda koji su, uz određenu slavensku srodnost, imali vlastite osobitosti u jeziku, tradiciji, mentalitetu i drugom. Na susjednim Ukrajini-Rus' prostorima odvijao se proces formiranja istočnoslavenskih naroda, poput spomenutih Bjelorusa i Moskovita.

Poslije pada Kijevske države za novonastalu kneževinu na zapadu Ukrajine koristio se naziv Mala Rus', koji se odnosi na obilježavanje Galyc'ko-Volyns'ke kneževine. Naziv Mala Rus' nastao je u uredima bizantinske patrijaršije u Carigradu i također se koristio kasnije za istočnoukrajinsku regiju Naddnpr'anščyna. Upravo tamo, dakle u grčkoj sredini, stvarana je terminologija za istočnoslavenski prostor važan za financiranje središta Istočne crkve, oslabljene poslije turske invazije. Za narode na istočnoslavenskim prostorima koristili su se nazivi, koje su smislili grčki crkvenjaci, kao Mala Rus' (spominje se od 14. stoljeća) i Velika Rus' (za Moskoviju), kasnije Rossija – za istu zemlju. Upravo je Grčka crkva zbog svojega utjecaja u tim zemljama odigrala presudnu ulogu u uvođenju terminologije koja će kasnije biti usvojena u Moskvi, samoproglashenoj «Trećim Rimom» u smislu središta pravoslavlja.² S postupnim formiranjem ruskog imperija nazivi iz grčkih izvora potisnuli su prethodne, što je utjecalo na prihvaćanje grčke etničke terminologije u istočnih Slavena.

Tijekom 16. i 17. stoljeća, u doba ukrajinskog nacionalnog preporoda i organiziranog vojnog otpora poljskoj invaziji, stari etnički nazivi kao Rus', Rus'ki, Rus'ko vojvodstvo, Velika kneževina Rus'ka i drugi koji imaju polaznu osnovicu *Rus'* te su se odnosili na ukrajinski prostor - i dalje su se rabili širom etničkog prostora Ukrajine. U isto vrijeme

1 Poslije zabranjivanih od strane sovjetskog režima izdanja povjesničara M. Gruševs'kog, arheologa Brajčevs'kog i drugih njihove su ideje razrađene u nizu istraživanja, posebice u: Pivtorak, Grygorij. Pohodžennja ukrajinciv, rosijan, bilorusiv ta jhnih mov. Mify i pravda pro tr'oh brativ slovjans'kyh zi «spiljnoji kolysky». Kyjiv: Akademija, 2001, 150 str.

2 Ukrajinska je znanost odavno posvetila nemalo pozornosti kritičkom sagledavanju teorije Moskve kao Trećega Rima, ponajprije u inozemnoj ukrajinistici. Vidi: Teorija Tret'ogo Rymu. Zbirnyk prac' členiv Cerkovno-Arheografičnoji Komisiji Apostoljs'kogo Vizytatora dlja Ukrajiny u Zahidnij Jevropi pid redakcijeju prof. d-ra I. Mirčuka. M'unhen, 1953.

koristili su se nazivi nastali od pojma *kozak*: Kozačka zemlja - prema kozaštvu, društvenom staležu koji se kroz akcije militantnoga karaktera snažno ispoljavao od 15. do 18. stoljeća, sve dok kozaštvo nije uništio ruski carizam u njegovu koloniziranju Ukrajine.

Dramatične političke okolnosti koje su se odigravale na istočnoslavenskom prostoru tijekom 17. stoljeća te sudaranje najvećih slavenskih državnosti – Poljske i Ukrajine i potom Moskovije odnosno Rusije, koja je uspjela pokoriti prethodne formacije, odrazile su se na daljnju sudbini Ukrajine. Ona je podijeljena u početku između Moskovskog carstva i Poljske, u sklopu kojih su još održavane različite državne forme - kao Ge'tmanščyna u Moskovskoj državi, odnosno Rutenija u - sklopu Poljske. Od kraja 18. stoljeća, s jačanjem ruske ekspanzije, istočna Ukrajina postupno je gubila sve forme državnosti (ukidanje ge'tmans'ke vlasti, kozaštva) pretvarajući se u koloniju ruskoga imperija. Tijekom 19. stoljeća Ukrajina je bila podijeljena između dvije monarhije - Ruske i Austro-Ugarske, sve do njihova propadanja poslije Prvog svjetskog rata.

Stav prema Ukrajini u tim imperijama bio je prikladan duhu imperijalne politike, uz razlike ovisno o osobinama političke strukture kao i razine političke svijesti vladajuće elite u tim carstvima. Ukrajinci-Rusini/Ruteni u sklopu Austrijske monarhije bili su jednim od jedanaest naroda koji su imali pravo čuvati svoje etničke osobitosti. Austrijski imperijalni konglomerat nije uspijevaio nametnuti strogu centralizaciju, pa čak ni uz reforme, koje su od sredine 18. stoljeća bile usmjerene na jačanje državnog aparata uz obilježje europskoga prosvijećenog apsolutizma. Upravo u doba tih reformi ukrajinska Galicija bila je priključena habsburškoj kruni u razdoblju procvata tog imperija. Habsburzi su uključili u svoje granice i Bukovynu, regiju s jugozapadne strane Karpata.

Zakarpatski dio Ukrajine, budući da su ga ranije osvojili mađarski vladari, ostao je pod ugarskim djelom imperija, u kojem su Ukrajinci očuvali svoje iskonsko ime kao Rusini (latinska forma – Ruteni). S vremenom oni su bili podvrgnuti postupnoj mađarizaciji. Osnovni dio ukrajinskog naroda zapadne Ukrajine – oni iz Galicije i Bukovyne, ujedinio se u sklopu imperija ali je opstajao pod Habsburzima zajedno s poljskim stanovništvom, što je utjecalo na jačanje napetosti između ta dva slavenska naroda – Poljaka i zapadnih Ukrajinaca. Duhovni i kulturni život Ukrajinaca-Rusina/Rutena u toj regiji odvijao se uglavnom pod okriljem Grkokatoličke crkve koja je i pod Poljacima predvodila nacionalni opstanak. U isto vrijeme na tom je području vrijeme postojala je i Pravoslavna crkva.

Habsburška administracija, posebice u doba reformi, nije težila stvoriti temelj za gospodarski razvoj zapadnoukrajinskih zemalja, koje nisu imale uvjete za taj razvoj i zbog odsustva zainteresiranosti zapadnog kapitala. Poljska elita sprječavala je reforme smatrajući ukrajinske zemlje teritorijem pod svojom kontrolom, što je vodilo prema zaoštavanju međuetničkih odnosa. Međutim, reforme su ipak poboljšale položaj ukrajinskog stanovništva, jednog od najvećih naroda tog imperija. U zapadnoukrajinskoj sredini postojala su raspoloženja odanosti habsburškoj administraciji kao mogućem branitelju od poljskih pritisaka. S druge strane, u ukrajinskoj sredini razvijalo se političko *rutenstvo*, odanost svemu austrijskom na štetu nacionalnih vrijednosti. Neki klerici odricali su se nacionalne kulture,

a preziralo se i seljaštvo što je vodilo slabljenju nacionalne svijesti i provincijaliziranju kulture.¹

Slične su tendencije odricanja nacionalnih korijena i asimilacije dominirajuće nacije još jače bile izražene u istočnom dijelu Ukrajine. Ruski imperij, kao jedan od najvećih u svijetu, razlikovao se od drugih država po političkom ustroju. Bezgranična vladavina samodržavlja, despotizam birokracije i posebice antinacionalni stav prema podređenim narodima, bile su samo neke od osobina velikodržavne politike. Ukrajinci su se u tom imperiju suočavali s posebno jakom denacionalizacijom: ruska elita na svim razinama, osim rijetkih izuzetaka, nije imala razumijevanje za slavenstvo u neposrednom susjedstvu. Etnička, religijska, jezična i druge srodnosti ukrajinskog naroda sa susjednom ruskom državom, koja je u 19. stoljeću doživljavala jačanje imperijalne svijesti, kobno su se odražavali na nacionalni sadržaj Ukrajine, njen duhovni i kulturni život, koji je potiskivan u sklopu tog imperija. Ruska nazočnost u Ukrajini od druge polovice 17. stoljeća (poznatog kao *doba Rujine* u odnosu na prethodni nacionalni preporod), zatim tijekom 18. i 19. Stoljeća, izražavala se u nemilosrdnom iskorjenjivanju nacionalnog identiteta susjednoga slavenskog naroda koji se nije doživljavao kao *drugi* narod već kao dio ruskog. Pod svekolikim pritiskom u ukrajinskoj sredini dolazilo je do odricanja od vlastitog nacionalnog identiteta, odnosno identificiranja tog naroda kao Rusa. Jedna od posljedica takve politike bila je pojava *maloruskog* mentaliteta u ukrajinskoj sredini, odnosno ljudi konformističke svijesti, srodnih *rutenstvu* u zapadnoj Ukrajini.

Međutim, bez obzira na rigoroznu politiku ruskoga carizma, ukrajinska javnost je odgovarala na pritiske neprestanim otporom što se tijekom 19. stoljeća izražavalo pojavom niza snažnih osoba i događaja kroz koje se odgovaralo na ruska imperijalna nastojanja.² Ukrajinski nacionalni otpor bio je popraćen neprekidnim represivnim mjerama ruske administracije prema nepokornim Malorosima, kako je s omalovažavanjem nazivan taj narod.³

U negiranju postojanja ukrajinskog naroda kao samostalnog, na čemu je ustrajala službena ruska politika, korištena je i odgovarajuća terminologija. Mada su ti nazivi nastali ranije, u posve drukčijim okolnostima no što je bilo ono u ruskom imperiju 19. stoljeća, ti su nazivi u imperijalno doba imali za Ukrajince negativan sadržajni predznak. Da ponovimo, u 14. stoljeću grčki klerici koristili su za Ukrajinu naziv Malorosija, a za Moskoviju Velikorosija. Te je nazive preuzeo ruski državni aparat (uključujući i crkveni) te su u službenoj carističkoj djelatnosti bili u službi velikodržavne ideologije. Korijen *ros-*, *rus-* rabljen je kao potvrda pripadnosti za one iz «provincije» kroz naziv Malorosija, a za imperij kroz naziv Velikorosija.

1 Subteljnij, Orest. Ukrajina. Istorija. Kyjiv: Lybid', 1991, str. 184-200.

2 Shkandrij, Myroslav. 2001. Russia and Ukraine. Literature and the Discourse of Empire from Napoleonic to Postcolonial Times. Montreal & Kongston-London-Ithaka: McGill-Queen's University Press. Ukrajinsko izdanje: Škandrij, Myroslav. 2004. V objimah imperiji. Rosijs'ka i ukrajins'ka literatury novitnoji doby. Kyjiv, 495 str.

3 Više o tome: Iz kronologije zabrana ukrajinstva. Paščenko, Jevgenij. Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe, 43-48

U takvim uvjetima Ukrajinci, ponajprije oni iz podruske Ukrajine, svjesno su se odriicali prvotnog vlastitog imena Rus' i Rusini. Drugi stari naziv *Ukrajina*, koji je poznat iz staroukrajinskih izvora srednjega vijeka, slavenskoga je podrijetla te je živio u pučkoj sredini. Upravo to ime je postalo izrazom otpora rusificiranju. Međutim, službena ruska politika taj naziv nije prihvaćala, te ga je potiskivala rabeći omalovažavajuće nazive poput Malorosija, Maloros ili rabeći geografske nazive za taj «jugozapadni kraj», guberniju i slično. Takvi su se nazivi prenosili iz ruske sredine u druge nacionalne sredine u kojima je naziv za Ukrajince u 19. stoljeću obilježen ruskim velikodržavnim pojmovnikom, dakle kao Malorusija, Malorusi koji su se nazivi koristili i u Hrvatskoj.

Ukrajina kao kolonija

U doba koje se odnosi na boravak hrvatskog slavista Vatroslava Jagića na području ruskog imperija (prvi grad koji je Jagić posjetio bio je Odesa) Ukrajina je bila jednom od značajnih kolonija Rusije. Ukidanje kmetstva godine 1863. nije dovelo do oslobođenja od siromaštva. Selo je bilo izvorom jeftine radne snage i za industrijalizaciju gradova i za «žitnicu Europe» - Ukrajinu, koju je Rusija žestoko eksploatirala. Kao agrarna kolonija Ukrajina je bila glavnim izvorom za osiguranje Europe ne samo žitom već i šećerom. Potreba za radnom snagom vodila je postupnom slabljenju sela, glavnog središta ukrajinske nacionalne tradicije, dok su gradovi bili osnovnim središtem rusificiranja. Ruski imperij nemilosrdno je pljačkao zemlju pretvarajući je u izvor sirovina koje su se prerađivale u Rusiji te kao roba izvozili na Zapad.¹

Razvoj gradova privlačio je seljaštvo koje je bilo primorano odricati se jezika rodnoga sela. Gradovi su se popunjavali Ukrajinčima iz seoskih sredina što je karakteristično za mnoge novonastale gradove, pri čemu je Odesa bila jedan od primjera. To naselje sa stanovništvom ukrajinskog zaleđa izraslo je u grad, a s postupnom ruskom kolonizacijom, posebice razvojem morske trgovine i industrije, mjesto je postalo jednim od prosperitetnih centara i glavno središte rusificiranja *Novorosijskoga kraja*, kako je peterburška administracija imenovala kolonizirane ukrajinske regije na jugu.²

Bez obzira na dinamiku kapitalističkoga razvoja, Ukrajina je bila zaklinuta na svim područjima. U gradovima kao središtima kulture govorilo se ruski, a predstavnici ukrajinske inteligencije uglavnom su živjeli u selima. Ukrajinsko seljaštvo u traganju za zaradom preseljavalo se u istočne, sibirске predjele Ruskog carstva dok je iz tih regija smišljeno doseljavano rusko seljaštvo kao okosnica proletarijata. Ti doseljenici nisu prihvaćali ukrajinstvo kao realnost. Uvjerenje da je Ukrajina/Malorusija – sastavni dio Rusije/Velikorosije ulazilo je u sve strukture ruskoga društva, bez obzira na razinu inteligencije i kulture. Čak i u ruskom pučanstvu bio je uvriježen podrugljiv stav prema *Hohlima*, kako su ti doseljenici nazivali Ukrajince, dok se ukrajinski intelektualni slojevi jednostavno nisu uvažavali.

Nacionalne manjine s ukrajinskog prostora kao što su Poljaci i Židovi, zbog dubokih povijesnih opterećenja uglavnom su bili raspoloženi negativno prema domicilnom stanovništvu. Mada je te nacionalne grupacije, slično Ukrajinčima, potiskivala ruska birokracija, tradicionalno obilježena arogantnim stavom prema neruskim nacijama, posebice izražavanom u antisemitizmu, te manjine nisu bile sklone izražavati podršku ukrajinskom narodu u njegovim težnjama prema neovisnosti, nacionalnom preporodu, povratku ukrajinskog jezika i drugim idealima.³

1 Mycyk Ju. A. i dr. Istorija Ukrajinjy. Kyjiv: Vydavnyčyj dim «Kyjevo-Mogylyjans'ka akademija», 2005, str. 248-294.

2 Više o tome: Ukrajina u prošlosti i sadašnjosti. Uredio Jevgenij Paščenko. Dubrovnik, Časopis za književnost i znanost, 2007, broj 3, str. 7-187.

3 Subtelny, Orest. 1988. Ukraine: a History. University of Toronto Press. Ukrajinsko izdanje: Subtelnyj, Orest. 1991. Ukrajina. Istorija. Kyjiv, 1991, 510 str.

Slavlje u ukrajinskom selu

Ukrajinska kultura kao «ruska»

U naznačenim uvjetima ukrajinska društvena znanost kao i nacionalna ideja imale su vrlo nepovoljne mogućnosti za razvoj. Posebice je teško stanje bilo u području nacionalne znanosti pa tako i filologije. Politiziranje i ovisnost znanosti o vladinim stavovima razvidno je u različitim slavenskim sredinama. Slavisti su ponekad bili proturječni u priznavanju jezika podređenih naroda koji su bili u različitim oblicima podređenosti. Takav stav razvidan je u slavistici hrvatskog, slovačkog, bjeloruskog i, dakako, ukrajinskog jezika. Ruska je znanost, uključujući povijest i filologiju u pogledu ukrajinskog jezika zastupala uglavnom stavove bliske velikodržavnoj ideologiji. Prema povijesti jezika Ukrajine ta znanost se držala tvrdnje o «iskonskom zajedništvu ruskih narječja» (*iskonnoje jedinstvo russkih nar'čij*). U poimanju slavenstva ruski slavizam je vodio prema panrusizmu i u tumačenju starokijevske države pri čemu je Nestorova *Rus'ka zemlja* – jednostavno proglašena Rusijom, dok se Rusija smatrala pravnom nasljednicom srednjovjekovne državnosti sa središtem u Kijevu. Tu su epohu ruski povjesničari nazvali *Kijevskaja Rus'* kao dio one Rusije sa središtem u Moskvi i slično.

Širenje pogleda ruske škole, na čelu sa znanstvenim autoritetima kao što su akademik Fortunatov, njegovi učenici Šahmatov, Poržezinski i drugi, o postojanju proruskog jezika iz kojeg su u 12. stoljeću nastali jezici tri istočnoslavenska naroda pridonosilo je uvjerenjima o nepostojanju ukrajinskog jezika u prošlosti. Taj je jezik interpretiran sa stajališta antiukrajinizma te se smatralo da je to *narječje*. Terminološkom zamašnjivanju pridonosio je i velikodržavni stav prema informacijama s prostora Ukrajine, posebice u tumačenju naziva s osnovicom na *rus-*: to je rusko, ne i ukrajinsko. Istodobno je naziv Ukrajina, koji nije službeno prihvaćen, interpretiran kao *pokrajina* Velikorusije.

U takvim uvjetima slavist Jagić, posebice naklon Rusiji, neminovno se suočavao s izazovima te je bio u dilemi u pogledu stavova prema Ukrajini. Kronologija i dinamika njegovih odnosa s ruskom administracijom svjedoči o značajnom uplitanju potonje u njegovu znanstvenu karijeru s jedne strane ali i nastojanju zapadne znanosti da zadrži autoritetnoga znanstvenika s druge strane. Jagić je više puta bio u delikatnim situacijama izbora između jedne i druge strane. U uvjetima političkih natezanja tih strana sudjelovala je na svoj način i znanost, pri čemu je Jagić morao izražavati svoj stav u pogledu određenih slavenskih kultura. Što se tiče Ukrajine, on jednostavno nije mogao, a u nekim delikatnim situacijama nije želio nastupati kao deklarirani branitelj ukrajinskog pitanja.

Povezanost Jagića s ruskom znanošću neprekidno je bila praćena neminovnim suočavanjem s nužnošću opredjeljenja prema stavovima zapadne slavistike. To se na svoj način odražavalo i na stavu prema Ukrajini. Ne manju ulogu odigrala je i povezanost s ruskim znanstvenim autoritetima. Već kao mladi istraživač on je otpočeo 1864. dopisivanje s čuvenim ruskim slavistom Sreznjevskim. Iste godine kada je doktorirao Novorosijski univerzitet u Odesi izabrao ga je za izvanrednog profesora na Katedri za poredbenu gramatiku indoeuropskih jezika. Već tada, s ciljem da ga privuče, ruska strana mu je predložila financiranje usavršavanja u nekom znanstvenom središtu prema njegovu izboru. S odlaskom u Berlin otpočelo je trajno natezanje između sveučilišta u Njemačkoj i Rusiji da zadrže talentiranog slavista. Ruska strana je u tom razdoblju prevagnula i Jagić je otišao iz Njemačke u Rusiju, ponajprije u Odesu.

Odesa, XIX. stoljeće

Odesa, XIX. stoljeće

Sveučilišta u funkciji velikodržavne ideologije

U spoznavanju Ukrajine Vatroslav Jagić suočavao se s nizom poteškoća političkog sadržaja. Ukrajina je od strane ruske administracije već bila definirana kao politički oponent Velikorusiji i zato se provodila politika suzbijanja ukrajinskog nacionalnog razvoja. Ukrajinska kultura morala se deklarirati kao sastavni dio ruske. S ciljem rusifikacije osnovana su sveučilišta širom Ukrajine. Na istoku Ukrajine, u Harkovu je godine 1804. osnovano sveučilište. Mada je bilo imperijalno s ciljem širenja carske ideologije, Sveučilište je postalo središtem ukrajinske nacionalne ideje. Na tom sveučilištu radili su istaknuti predstavnici ukrajinske književnosti, jezikoslovlja, povijesti i drugih struka, među ostalima pjesnik Gulak-Artemovs'kyj, povjesničari Kostomarov i Bagalij, jezikoslovac Potebnja i niz drugih koji su radili na proučavanju Ukrajine.¹

Sveučilište u Harkovu

U središtu Ukrajine, Kijevu, godine 1834. osnovano je imperijalno sveučilište koje je dobilo ime po svetom knezu Vladimiru Krstitelju. Njegova je prva namjena bila suzbijanje poljskog nacionalnog otpora. Međutim, Sveučilište je postalo središtem ukrajinske političke misli. Upravo iz njegove sredine i drugih intelektualnih krugova u Kijevu je 1845. formirano prvo tajno političko nacionalno-rodoljubno društvo *Kyrylo-Mefodijivs'ke bratstvo*. Središnjom osobom društva bio je pjesnik i slikar Taras Ševčenko kojeg je, nakon razotkrivanja tog društva, uskoro uhapsila ruska žandarmerija.²

1 Vidi: Trostinska, Rajisa, «Harkiv, Harkiv...». Dubrovnik. Časopis za književnost i znanost, 2007, br. 3, str. 45-59.

2 Vidi: Paščenko, Jevgenij, «Gradovi: Kijev, zlatoglavi vitez stoljeća...». Dubrovnik, 2007, br. 3, str. 29-32.

Sveučilište u Kijevu

Odesa je postajala značajnim središtem ruskog utjecaja prema jugu. Taj proces je podrazumijevao koloniziranje Ukrajine i likvidiranje njenih oblika državnosti. Još od 18. stoljeća takvu politiku carizam je deklarirao kao «povratak onoga što nam je oduzeto», odnosno pravdanjem osvajanja ukrajinskog prostora. Taj je prostor dobio naziv Novorosija i odnosio se na južne zemlje suvremene Ukrajine koje je prije toga kontrolirala ukrajinska Vojska Zaporoška, koja je na tim prostorima vodila ratove s krimskim Tatarima kao vazalom Otomanske Porte i s Osmanlijama na moru. Likvidiranjem Zaporoške Siči kao kozačkoga središta Novorosija je nastala upravo u tim zemljama ukrajinskog kozaštva i cijele južne Ukrajine. Prema modelu i tipu mišljenja poznatom kao *Potemkinova sela*, ime Nova Rosija stvarano je po uzoru na Novu Grčku odnosno Malu Rosiju.

Mada su te zemlje bile naseljene uglavnom ukrajinskim seljaštvom, Rusija je još krajem 18. stoljeća otpočela etničko razbijanje tih krajeva prema politici predvođenoj grofom Potemkinom. Naseljavajući te krajeve ruskim stanovništvom, ali također i kolonistima – Nijemcima, Srbima, Grcima i drugima, ruska vlada težila je ukrajinskoj većini suprotstaviti neukrajinske doseljenike. Oni su imali niz privilegija u odnosu na domicilno ukrajinsko stanovništvo, koje je podvrgavano izravnim pritiscima.

U tom procesu Odesa je iznikla na mjestu nekadašnjih naselja i utvrda koje su služile kao trgovačka luka i obrambene fortifikacije u otporu ukrajinskom kozaštvu, a kasnije ruskom utjecaju prema zemljama, koje je ranije kontroliralo Osmanlijsko carstvo. Pri tome je ukrajinsko stanovništvo služilo za popunjavanje vojske.¹

1 O tome: Paščenko, Jevgenij «Gradovi. Odesa, mediteranska vrata Ukrajine». Dubrovnik, 2007, br. 3, str. 32-38.

S postupnim razvojem grada i jačanjem ruske nacionalne nazočnosti godine 1865. u Odesi je osnovano sveučilište pod nazivom Novorosijsko. Kao i druge visokoškolske ustanove na prostoru Ukrajine ono je u društvenim znanostima moralo služiti imperijalnoj ideologiji. U takvim okolnostima o ukrajinskom jeziku ili književnosti nije moglo biti ni govora. Ukrajina je od druge polovice 19. stoljeća doživljavana kao politički subjekt štetan za ruski carizam te se ukrajinski jezik nemilosrdno zabranjivao carskim naredbama, koje su se odnosile na sve aspekte ukrajinskog života. Tako je ukrajinsko biće svedeno na seljaštvo, dok je gradska kultura bila prezentirana na ruskom. Blistavost imperija i slavljenje ruskog jezika zasjenjivalo je kulturu autohtonog stanovništva, odnosno potiskivalo je ukrajinske činitelje na svim razinama. U Odesi nije bilo mogućnosti za izražavanje nacionalnog otpora kao što se to moglo u Kijevu ili Harkovu, te se Odesa doživljavala kao izričito ruski grad.

Za svog dolaska u Odesu Jagić je upravo tako i prihvatio taj grad. Mladi znanstvenik je ponajprije bio opčinjen Rusijom kao ogromnom državom te joj se divio, ushićen *golemim ravninama ruskim*, kako on kaže u jednom od putopisa. Njega su očaravali starine, epska prošlost s junacima poznatim kao *bogatyri* koji su još u srednjem vijeku služili kijevskim kneževima.

Za posjeta Kijevu Jagić je poželio predstaviti taj grad kao kolijevku ruske, ali ne i ukrajinske prošlosti, te je objavio u zagrebačkoj *Hrvatskoj lipi* niz, doduše nepotpisanih, eseja nazvanih *Pričanje o Kijevu gradu*.¹ Očigledno koristeći ruske povjesničare od Karamzina i drugih, Jagić u duhu slavenofilstva priča o Kijevu od osnutka do «pokrštenja ruskoga naroda». Te su publikacije zanimljive ne toliko sadržajem već svjedočenjem o tome kako je hrvatski slavist, boraveći na prostoru kolonizirane Ukrajine, bio prožet velikoruskim tumačenjima, što je bilo karakteristično za inozemne slaviste, posebice rusofile kakvim je bio Jagić.

Kao Hrvat on je nosio u sebi hrvatski slavizam u kojem se predodžba o Rusiji povezivala s nekim veličanstvenim prostorom u kojem počiva slavenska slava, što je bilo karakteristično za hrvatsku viziju slavizma još od vremena književnosti humanizma. Jagić je bio u neku ruku idejni predstavnik tog hrvatskog slavizma upravo u slavistici s kraja 19. stoljeća.

Kijev, XIX. stoljeće. Pogled na ulicu Hreščatyk i Gradsko kazalište

1 «Pričanje o Kijevu gradu». *Hrvatska lipa*. U Zagrebu (1875), str. 46, 56, 64, 72, 83, 108, 115, 122. Koristim prigodu izraziti zahvalnost Stjepanu Damjanoviću koji je uputio na tu publikaciju.

Kijev, XIX. stoljeće. Pogled na Podil

U Odesi je Jagić radio od 1871. do 1874. predajući na katedri za komparativnu gramatiku indoeuropskih jezika pri Novorosijskome sveučilištu. Predavao je sanskrt, uvod u jezikoslovlje, grčki jezik i druge predmete, posve nove na tom sveučilištu. Međutim, i preporuke takvog znanstvenog autoriteta kao što je filolog Izmajil Sreznevskij i vrsno poznavanje građe nisu odgovarali nekima u toj „provinciji“. Dramatične okolnosti u obitelji, napeti odnosi s nekima iz okruženja te druge okolnosti zagorčavali su mu život i Jagić se odazvao pozivu iz Berlina te je prihvatio novoosnovanu katedru slavistike na tamošnjem sveučilištu. Tako se Jagić sve više uključivao u neprekidne napetosti između istočne slavistike, odnosno ruske, te zapadne, ponajprije njemačke, što će na svoj način obilježiti njegov znanstveni put.

Odesa, Novorosijsko Sveučilište

Upoznavanje s ukrajinskom filologijom

Međutim, znanstvenik se neminovno morao suočavati s ukrajinskom situacijom. Boravak u Odesi omogućio mu je uspostavu i širenje kontakata s filolozima ukrajinskog podrijetla. Neki od njih bili su odani ukrajinskoj ideji, dok su drugi dijelili velikodržavni stav prema Ukrajini kao Malorusiji, koja je dijelom ruskoga carstva. I jedni i drugi pisali su ruskim jezikom a u terminologiji nisu smjeli rabiti naziv Ukrajina, već pogrdni naziv Malorosija. I prije i poslije Jagićeva boravka u Ukrajini, u toj je zemlji vladala nemilosrdna zabrana ukrajinskog jezika.¹ Odesa je predstavljala rusko govorno središte, dok je samo njeno ruralno zaleđe bilo ukrajinsko govorno područje, koje nije imalo mogućnosti predstavljanja tog jezika u gradu kao tradicionalnom središtu rusifikacije.

Hrvatski znanstvenik neminovno je bio suočen s realnom slikom stava ruskog carizma prema Ukrajini. Boraveći u njoj on je postupno upoznao one ukrajinske filologe koji su rabili *malorusko narječje*, kako ga se smjelo zvati. Jagićevo široko zanimanje za slavensku filologiju nadopunjavalo se i spoznajama o ukrajinskoj kulturi – od jezika do folkloru i književnosti, pri čemu je od velikog značaja bila korespondencija s ukrajinskim filolozima, koji su vrlo toplo doživljavali poznatog slavista.² Jagić je u tim kontaktima bio vrlo oprezan u smislu izražavanja stava prema Ukrajincima - s obzirom na oštar stav ruske administracije prema ukrajinskom pitanju. On se upravo morao tako ponašati s obzirom na status ukrajinskog pitanja u Rusiji kao politički opasnog za režim. Međutim, znanstvenik je imao prostor za istraživanje koji se otkrivao čim bi se Jagić našao na zapadnoj strani, odnosno u Berlinu ili Beču.

Kada je napustio Odesu i našao se na prostoru zapadne slavistike Jagić se nastavio interesirati za Ukrajinu. Ona je morala biti uključena u njegov slavistički časopis o slavenskoj filologiji, u *Archiv..*, pokrenut u Berlinu 1875. Za njega je bilo važno predočiti viziju Ukrajinaca i njihov jezik. Posebice je za Jagića bilo značajno upoznavanje s istraživanjima o nacionalnom identitetu Ukrajinaca te je on pozvao poznatog kijevskog istraživača, jednog od osnivača ukrajinskog jezikoslovlja Pavla Žytec'kog (1836-1911) na suradnju u slavističkom časopisu «po svim pitanjima koje se tiče etnografije, bibliografije, jezika i povijesti *južnoruskoga plemena* (kurziv naš – J.P.)».³

Taj ukrajinski znanstvenik imponirao je Jagiću kao uravnotežen u pogledu svojih političkih usmjerenja. Ukrajinski filolog Žytetec'kyj bio je rodoljub, član Znanstvenog društva *Taras Ševčenko* sa sjedištem u Lavovu, a od 1898. bio je i članom Ruske Akademije znanosti. On je još 1862. u svome radu *Ruski patriotizam* zastupao ideju samostalnosti ukrajinskog jezika i književnosti kao samostalne grane slavenskih kultura. Godine 1876. taj ukrajinski filolog nastupio je na trećem Arheološkom kongresu u Kijevu s referatom o *Peresopnyč'kom Eevandeliu* iz 1561. kao spomeniku ukrajinske kulture. Zbog njegovih

1 Vidi fusnotu 8.

2 O tome: Paščenko, Eugen. Vatroslav Jagić i ukrajinska usmena književnost. Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra. Priredio Eugen Paščenko. Zagreb, 1996, str. 119-130.

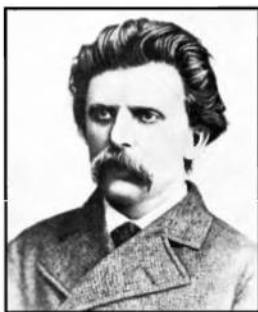
3 Korespondencija Vatroslava Jagića. Pisma iz Rusije. 1970. Urednik Josip Hamm Zagreb, , knj. 2, str. 187-188.

uvjerenja ruska vlast tom znanstveniku nije dopustila nastavu na sveučilištu te je cijeli život radio kao srednjoškolski učitelj.

Pokušavajući pratiti iz zapadne perspektive ono što se uz sve prepreke pojavljivalo u ukrajinskoj filologiji Jagić je zamolio Žytec'kyog da mu bude ukrajinskim dopisnikom te se zainteresirao i za izdanje o ukrajinskom jeziku, premda pisanom na ruskom, što je bilo normom - *Opyt russko-ukrajinskogo slovar'a. Sostavil M. Levčenko. Kiev, 1874.* Pavlo Žytec'kyj odazvao se na prijedlog poznatog europskog slavista, te je dao kritički prikaz urađenog na polju ukrajinskog jezikoslovlja.

Zanimanje za ukrajinsku filologiju i dalje se odvijalo u uvjetima neprekidnog proganjanja ukrajinistike u podruskoj Ukrajini, što se neminovno odražavalo na mogućnostima razvoja veza i suradnje. Represivna politika ruskoga carizma prema ukrajinskom pitanju bila je jača od znanosti, a restrikcije su slijedile nezaustavljivo. Godine 1876. usvojen je zloglasni Emski carski ukaz o širokoj zabrani ukrajinske pisane riječi. Likvidiran je Kijevski odsjek Geografskoga društva, što ga je Jagić podržavao u istraživanju Ukrajine, te Žytec'kyj s gorkom ironijom piše Jagiću: «sada već na maloruskom polju vam pregledati bude nema čega».¹ Ipak, usprkos zabranama, ukrajinski su istraživači i dalje surađivali u Jagićevom izdanju *Archiv...* U Jagićevim prepiskama zabilježena su značajna imena ukrajinske filologije kao što su O. Potebnja iz Harkova, O. Kotljarevs'kyj, V. Antonovyč iz Kijeva, O. Ogonovs'kyj iz Lavova i drugi.

Kroz te prepiske u Jagića se formirala ideja o neophodnosti da se na širokoj povijesnoj osnovi prikaže razvoj tog jezika. «Neophodno je skupiti sve u jednu cjelinu i kritički usporediti mišljenja o maloruskom narječju, razbacana po mnogim posebnim izdanjima», zaključuje hrvatski slavist.² Ukrajinski znanstvenici bili su zahvalni Jagiću na potpori u tim njegovim namjerama, što je u cjelini za ukrajinsku filologiju bilo značajno jer je u uvjetima općeg netolerantnoga stava prema ukrajinskom jeziku, u čemu se nisu ustručavali ni tamošnji znanstvenici, zanimanje za ukrajinski jezik priznatog autoriteta kakav je bio Jagić imalo svoju težinu. Takve su prepiske i kontakti bili značajni i za samog Jagića u njegovim zamislima da prikaže ukrajinski jezik u vlastitom istraživanju. Za povijest hrvatske ukrajinistike, kao i za slavistiku, značajno je da je Vatroslav Jagić odlučio dati svoju viziju ukrajinskog jezika.

Pavlo Žytec'kyj

1 Isto, str. 215.

2 Isto, str. 189.

Rad o ukrajinskom jeziku

U zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu čuva se rukopis: *Jagić Vatroslav, Maloruskij jazyk*.¹ Rad je napisan na 65 neuvezanih papirnih listova. Rukopis počinje „V stat'e Lavrovskogo (*Opisanie semi rukopisej*) *sdelana popytko...*“² i svjedoči o zainteresiranosti Jagića za problem ukrajinskog jezika, o upućenosti u diskusije između ruskih i ukrajinskih jezikoslovaca, govori o namjeri autora da sagleda ukrajinski jezik iz povijesne perspektive. Već početak rada ukazuje na polemičnost: Jagić citira tekst Lavrovskog o jeziku srednjovjekovne Rus'. Taj autor očigledno postavlja pitanje o maloruskom jeziku. Jagić nadalje opširno prikazuje mišljenja poznatih jezikoslovaca iz prethodnih razdoblja, upućuje na različite stavove između jezikoslovcima i navodi: «O maloruskom jeziku bio je spor između Pogodina i Maksimoviča u „Moskovit'aninu“ 1856». Navode se i osnovni stavovi u pogledu ukrajinskog i bjeloruskog znanstvenika kao što su Kotljarev'skij i Kalajdovyč. Time Jagić indirektno iznosi duboku polemičnost između ruskih i ukrajinskih odnosno bjeloruskih autora u pogledu ta tri istočnoslavenska jezika. On izlaže stavove slavista u pogledu općeruskog i *južnoruskog* – iz rada Maksymovyča te navodi stavove Sreznjevskog, Višegradskog i Dobrovskog.

Jagić se vjerojatno spremao na pisanje opširne studije na što je upućivala namjera da prikaže povijesne korijene ukrajinskog jezika. Moguće je pretpostaviti da je rad potaknut diskusijama upravo o pitanju postojanja neke *općeruske baze* u jeziku istočnih Slavena. On je vjerojatno namjeravao pružiti sagledavanje tog pitanja iz perspektive ukrajinskog jezika, o čemu svjedoči korespondencija s ukrajinskim jezikoslovcima. Važno je naglasiti da autor, mada koristi velikorusku terminologiju o tom jeziku te ga imenuje kao *maloruski*, ipak ukrajinski imenuje kao *jazyk* ne i *narječje* (rusko: Малорусский язык), što je bilo karakteristično za njegove poglede na Ukrajinu iz perspektive Beča.

Rukopis kao početak studije o ukrajinskom, pisan na ruskom jeziku, ostao je nedovršenim. Što je sve moglo omesti autora u realiziranju te zamisli? Možda je to bila podvojenost između filologa i političara. Slavist je morao biti obazriv, morao je misliti na daljnje kontakte u kojima je upravo ruska filologija bila liderom u istočnoslavenskoj znanosti. Možda ga je ta činjenica spriječila u daljnjem radu na rukopisu, kojim bi se pokazao Jagićev pogled na jezik Ukrajinaca. Međutim, opreznost je morala prevagnuti: Ukrajinci su i nadalje bili obespravljani. Jagić je tada boravio na „zapadnoj strani“ slavistike ali nije prekidao veze s „istočnom“ i ta ga je razdvojenost kočila u izražavanju stava u pogledu ukrajinskog jezika. «Upravo uplitanje politike u znanost nanijelo je njoj mnogo štete. Samo time može

1 Jurić, Šime. Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu. Knjiga 3. Zagreb, 1994, str. 29.

2 Kosić, Ivan. Rukopisna ostavština Vatroslava Jagića u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Zbornik o Vatroslavu Jagiću književnom povjesničaru, kritičaru i filologu. Knjiga II. Zagreb, 2007, str. 361. Mošin, V. Čirilski rukopisi i pisma Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu. Zagreb, 1964, str. 231, br. 74.

se rastumačiti da je na primjer ukrajinski jezik kod Jagića u Rusiji smatrao se narječjem, u nekadašnjoj Austriji – jezikom», - pisao je kasnije, 1927. u Pragu istaknuti ukrajinski jezikoslovac S. Smalj –Stoc'kyj koji je podvrgnuo kritici neke poglede Jagića u pogledu ukrajinskog jezika.¹

¹ Smalj-Stoc'kyj, Stepan. Rozvytok pogljadiv pro simju slovjans'kyh mov i jih vzajimne sporidnennja. Praga. 1927. Istorija ukrajins'koji movy. Hrestomatija. Upor'jadnyky S. Ja. Jermolenko, A. H. Mojsijenko. Kyjiv: Lybid', 1996, str. 48-128.

Između dva imperija

Položaj hrvatskog slavista i nadalje je bio otežan njegovom rastrganošću između zapadne i istočne slavistike što se iskazivalo u implicitnim suočavanjima. U dilemi između Berlina i Odese pojavio se i Zagreb koji ga je pozvao da posveti svoja znanja domovini. Poslije pokretanja edicije «Archiv...» u Berlinu znanstvenik se opet suočio s pozivom iz Odese ali je ostao i nadalje u njemačkoj slavistici. Međutim, kada je poslije smrti Sreznjevskog pozvan da zauzme njegovo mjesto na Peterburškome sveučilištu u ruskoj imperijalnoj akademiji, Jagić se nije kolebao. Od 1880. otpočelo je njegovo peterburško¹ razdoblje povezanosti s ruskom znanošću.

Sveučilište u Sankt-Petersburgu

Kada se našao u glavnom gradu ruskoga carstva Vatroslav Jagići našao se i u sjaju ruske filologije. Imperijalna akademija znanosti, imperijalno sveučilište, poznata imena slavistike i ruske filologije predstavljali su ozračje u kojem je hrvatski slavist mogao imati i razumijevanje i poštovanje. On se posvetio i ruskoj temi koja se interpretirala adekvatno tadašnjim znanstvenim stajalištima.

Govoriti o nekom ukrajinstvu nije bilo ni umjesno, niti moguće. S druge strane, u St. Peterburgu tradicionalno je bilo mnogo Ukrajinaca koji su dolazili u prijestolnicu, što je bila stara tradicija. Ulijevanje talentiranih Ukrajinaca u ruski intelektualni fundus začelo se još u barokno doba i trajalo je narednih stoljeća uz pojavu, primjerice, slavnog Ukrajinca

¹ Koristimo autentičan naziv: Peterburg, preimenovan na početku Prvog svjetskoga rata u Petrograd.

Gogolja.¹ Zbog zabranjivanja ukrajinskog jezika nemalo Ukrajinca radilo je u Rusiji, pri čemu su se osim asimilacijskih procesa razvijali i stavovi u korist ukrajinske književnosti tijekom cijeloga 19. stoljeća, simbolom kojih je bio Taras Ševčenko.² U vrijeme Jagićeva boravka u Peterburgu on se, posve logično, susretao s Ukrajincima te je mogao čuti od njih i njihova stajališta, mada je raspravljati o ukrajinskom pitanju i nadalje bilo opasno i bilo koja politizacija bila je nepoželjna. Međutim, određena filološka saznanja neminovno su pristizala slavisti koji ih nije isključivao iz polja svojih interesa.

Jagić je svakako poznao stavove određenih ruskih krugova, ponajprije onih službenih, prema ukrajinskom pitanju. Stoga je slavist morao priznati negativne pojave u ruskome slavizmu, u biti panrusizmu, koji nije dopuštao slavensku ravnopravnost. Posebice su mu, svojim ekstremizmom, bili odbojni ruski slavenofili, o stavovima kojih je Jagić ironično rezonirao: «Sve se svodilo na ono - jedno stado, jedan pastir, svi Slaveni da budu pod jednim carem, s jednom pravoslavnom vjerom, valjda i pod starim kalendarom, ni najmanjeg traga napretku ne iznese na vidjelo...».³ Osim slavenofilskih radikala postojala je i službena ruska politika prema susjednim slavenskim narodima – Ukrajincima i Bjelorusima, koju su politiku često tolerirali znanstvenici s kojima je Jagić održavao prijateljske odnose. Kao predstavnik hrvatskog slavizma on je osluškivao informacije o stanju Slavena «pod Nijemcima ili Mađarima», komentirajući pri tome: «...ali ja mislim, da ni u Rusiji nisu sva slavenska plemena zadovoljna svojim stanjem, kao na primjer Poljaci ili Malorusi».⁴

Posve isključiv bio je ruski stav prema onima koji su bili grko-katoličke vjere na što ukazuje ruska politika koja je pomirujuće pokušaje Vatikana smatrala uplitanjem Vatikana na prostor koji je ruska politika tumačila kao «vlasništvo» ruskoga pravoslavlja. Jagić je u svojim radovima, u kojima promišlja odnos između grko-katolika i pravoslavaca, blizak uvjerenjima o nužnosti suradnje tih crkava. Takav stav je odgovarao duhu hrvatske prakse još iz 17. stoljeća kada su hrvatske bogoslužne knjige nudile žumberačkim i drugim Vlasima da se povezuju s katoličanstvom preko crkvene unije. Na tome je radio Jagiću drag Juraj Križanić, sklon liberalnomu doživljavanju slavenstva kao nekoj ravnopravnoj zajednici, što je inače bilo karakteristično za hrvatski slavizam. Slični su pogledi bili karakteristični i za F. Račkoga koji je u Peterburgu, kod Jagića, u susretu s Katkovim, jednim od tadašnjih ruskih teoretičara politike prema Slavenima, predlagao toleranciju što je prema priznanju Jagića bilo i njegovo stajalište. Jagić je u svojim zapisima zabilježio da je poticao Katkova «neka skloni rusku vladu, da za Bjelorusu katoličke vjeroispovijesti uvede u crkvu slavensko bogoslužje poput naših hrvatskih glagoljaša samo, dakako, s knjigama ruske redakcije i ćirilskih slova. Tako bi se oteli poljskom utjecaju. Katkov kao da je uviđao od toga korist, ali «departament inostrannyh veroispovedanij nije mu povlađivao. Kako mi je zimi iste godine grof Kantakuzin-Speranski, šef spomenutog departamenta na jednoj večernjoj

1 O tome: Paščenko, Jevgenij. «Gogoljevo ukrajinsko zaleđe». Forum, 2009.br. 10-12, str. 1498-1521.

2 Vidi: Paščenko, Jevgenij. «Fenomen Tarasa Ševčenka». Dubrovnik, 2007, br. 3, str. 60-71.

3 Isto, str. 65

4 Isto, str. 65

zabavi kod kneza Volkonskoga izdao cijelu stvar, bojala se oficijalna Rusija, kad bi dopustila Bjelorusima isповijedanje katolicima s ruskim crkvenim jezikom, s ruskom propovijedi, da bi to moglo otvoriti širom vrata prozelitizma u korist unije. Jer, kaže, naše rusko duhovništvo nije još doraslo da vodi uspješnu borbu s katoličkim svećenstvom, pa ne bi umjelo braniti pravoslavlje od prelaženja na uniju kad bi se dozvolila rusko-slavenska služba i propovijed; bolje je da žrtvujemo ono nekoliko stotina hiljada Bjelorusa, neka ih u crkvi popoljače latinštinom i poljštinom».¹

Spomenuta praksa uvođenja knjiga na *jeziku ruske redakcije* odnosila se na djelatnost ukrajinskih unijata, ponajprije Mefodija Terlec'kog, koji je u prvoj polovici 17. stoljeća surađivao u tome s hrvatskim glagoljašem Rafaelom Levakovićem. Prijevod se izvodio na crkvenoslavenskom jeziku s ukrajinskom redakcijom koja je bila predočena u znanstvenom obliku tog jezika u djelu *Gramatika slavenska* (1619) Meletija Smotryc'kog. I Terlec'kyj i Smotryc'kyj bili su Ukrajinci podrijetlom i grko-katolici po vjeri. Oni se tada nazivani Rusinima, Rutenima, što se u znanosti narednih stoljeća pogrešno tumačilo kao *rusifikacija* u smislu uplitanja Rusa, mada ni tadašnja Moskovijska, niti kasnija Rusija nisu imali s tim prevođenjem neposrednih veza.

Dakle, Jagić kad govori o *jeziku ruske redakcije* koristi, kao i drugi u slavistici toga doba, terminologiju koja se nije odnosila na pojam ukrajinske redakcije crkvenoslavenskog. U uvjetima kolonizirane Ukrajine nije se smjelo i nije se moglo uključivati ukrajinsku crkvenu i filološku interpretaciju sudjelovanja ukrajinskih grko-katolika u prevođenju hrvatskih glagoljaških tekstova na staroslavenski ukrajinske redakcije. To je prevođenje predstavljalo jedan od značajnih izraza suradnje ukrajinskih i hrvatskih crkvenih djelatnika u povijesti ukrajinsko-hrvatskih odnosa 17. stoljeća.² Prevođenje se provodilo na jezik koji je gramatički uobličio ukrajinski jezikoslovac Smotryc'kyj, što se odrazilo i na gramatičkim radovima Jurja Križanića u kojima se nailazi i na niz ukrajinizama.³

U pogledu percepcije *Gramatike* Smotryc'kog u Moskvi vrlo je indikativno da su se u Moskvi potrudili, već u prvom moskovskom izdanju tog djela (1648), osloboditi razlika odnosno osobina ukrajinske redakcije crkvenoslavenskog. Valja naglasiti da je Jagić opazio te kasnije u svojoj *Povijesti slavenske filologije* iznio tu moskovsku intervenciju u ukrajinski tekst, ocijenivši je negativnim: «Moskovski je izdavač ne imajući razumijevanje za zapadno-rusko narječje, nije dopuštao pomisao da bi između «slavenskog» i «ruskog» postojala bilo kakva različitost. Na takav način kao «ruski» izraz preporučuje se u tekstu prema Smotryc'kom *nehaj* i *aby* (ukrajinizmi – J.P.) ali su primjeri gdje su ovi *nehaj* i *aby* bili predočeni – su ispušteni».⁴ Znanstvenik je naglašavao da je upravo vilniusko izdanje Smotryc'kog, ne i ono prerađeno moskovsko, glavni izvor za proučavanje gramatike crkvenoslavenskog jezika.

1 Isto, str. 76-77

2 Više o tome: Paščenko, Jevgenij. «Ukrajinska filologija i prijevod hrvatskih glagoljičkih knjiga na crkvenoslavenski jezik». Riječ, Rijeka, 2007, sv.3, str. 58-82.

3 O tome: Paščenko, Jevgenij. «Ukrajinski element u gramatičkim radovima Jurja Križanića.» Fluminensia. Časopis za filološka istraživanja, god. 19, br. 2., Rijeka, 2007, str. 25-48.

4 Jagić, Vatroslav. Istorija slavjanskoj filologiji. S-Pb, 1910, str. 31.

Premda je Jagić svakako znao za ukrajinske unijate u Rimu i za njihov utjecaj na Levakovića, prema tadašnjoj ruskoj terminologiji on ih je nazivao «južno-ruskim pobornicima unije». Nadalje on se priklanjao tumačenjima koja se temelje na tadašnjim ruskim terminološkim i ideološkim pojmovima prema kojima su ukrajinski unijati u biti – Rusi, ne i Ukrajinci. Njegovo pojašnjenje utjecaja na Levakovića odgovara realnosti, ali etničko opredjeljenje tih suradnika u Rimu posve je pogrešno jer bi to značilo da su upravo Rusi, koji u tadašnjoj Moskoviji nisu bili vezani za crkvenu uniju, surađivali sa spomenutim hrvatskim glagoljašem. To se iščitava iz slijedećeg: «Upravo ovi su predstavnici ruske naobrazbe (kurziv naš – J. P.), to jest praktičke upućenosti u crkvenoslavenski jezik, uspjeli su nepripremljenom za svoj zadatak Levakoviću uliti misao da samo ruska redakcija crkvenoslavenskog jezika – istiniti i pravi oblik njegov. I on je počeo ispravljati tekstove hrvatske glagoljice na ruski način».¹ Iz ovoga je razvidno terminološko tumačenje koje uzima maha u znanosti već u 18. stoljeću kada se s gašenjem posljednjih formi ukrajinske državnosti, oduzimanjem njenog izvornog imena Rus' i njegovim prenošenjem na nekadašnju Moskoviju, uz zabranjivanje oporbenog imena Ukrajina, pojam rus nadovezuje na Rusiju. U znanosti je došlo do pogrešnog identificiranja ukrajinske filologije baroknog doba 17. stoljeća s pojmovima poput rusko, rusifikacija, ruska redakcija vezanih za rusku filologiju od kraja 18. stoljeća.² Takvom terminologijom u slavistici predstavnici ukrajinske barokne filologije predstavljani su kao Rusi, ne i kao Ukrajinci. U radovima koji prikazuju djelatnost Karamana i drugih hrvatskih jezikoslovaca, koji su u 18. i do početka 19. stoljeća pisali na crkvenoslavenskom, razvidne su veze s ruskom filologijom u kojoj je Smotryč'kyj prikazivan kao predstavnik ruske, ne i ukrajinske filologije. O tome da pojma ukrajinske redakcije staroslavenskog nije bilo, a niti je mogao biti prihvaćen u uvjetima ruske politike, svjedoče publikacije Jagića kao što su *Obrazcy jazyka cerkovnoslavjanskogo* (S-Pb, 1882), *Ruska književnost u osamnaestom stoljeću*. Zagreb, 1895. i druge.

Međutim, Jagićev boravak u Peterburgu proširio je njegov uvid u tendenciozan stav određenih ruskih krugova prema Ukrajini. Jagić nije prihvaćao poglede ruskih slavenofila, zgražavao se nad njihovim radikalizmom, družio se s Ukrajincima u Peterburgu, među ostalima posjećivao je poznatog ukrajinskog pisca, povjesničara i rodoljuba Mykolu Kostomarovu (1817-1885), koji je predavao na tamošnjem sveučilištu. Budući da je bio upoznat s nacionalnim otporom Ukrajinaca zbog ruskih pritisaka hrvatski slavist bio je prema tom otporu blagonaklon. On je podržavao „oslobođenje ukrajinske kulture” ali je bio oprezan u pogledu mogućeg ukrajinskog separatizma koji je mogao ugroziti slavensko zajedništvo, bez kojeg taj hrvatski slavist jednostavno nije mogao zamisliti slavenstvo. Od Mykoly Kostomarovu Jagić je mogao saznati o raspoloženjima u pogledu ukrajinske ideje, koja je bila suprotna njegovu slavizmu. Vrlo su indikativna njegova razmišljanja u povodu okupljanja Ukrajinaca kod Kostomarovu: «Svagda nađosmo kod njega poveće društvo sve samih Malorusa i Maloruskinja koji obožavaju Nikolaja Ivanoviča (Kostomarovu – J.P.)

1 Isto, str. 38.

2 Vidi op. 21.

kao velikog patriotu i slavu maloruskog naroda. Kamo sreće da nije petrogradska vlada toliko bila netolerantna, te je zazirala od svake provincijalne osobine bilo u običajima, bilo u jeziku, da je razborito dopuštala, da poetski maloruski narod nesmetano iznosi na javu svoju dušu, svoje osjećaje - ne bi valjda došlo do tolikih protivnosti između rođene braće, da sada Ukrajinci, barem njihova inteligencija, voli ma s kime sklapati saveze, na pr. s Nijemcima, protiv Velikorusa. Pa toj nebratskoj politici može se lako dogoditi da će Ukrajinci izgubiti istočnu Galiciju te i sami postati plijenom tuđinske eksploatacije, veće i gore, negoli u prirodnoj vezi sa svojim ostalim dijelovima, kao jedan ugledan član ruske velike federacije ili sjedinjenih ruskih država».¹

Takva uvjerenja o ravnopravnosti, o slavenskoj braći, o značaju ruskoga cara u pozitivnom rješavanju slavenskog pitanja poznata su kao jedan od izraza hrvatskog slavizma, još iz doba Jurja Križanića o kojem je Jagić upravo pisao svoju raspravu. Stajališta u pogledu slavenske ravnopravnosti kojima su Ukrajinci predstavljeni ne kao neosporivo dio Velikorusije već kao nepravedno kolonizirani, kao oni koji moraju biti ravnopravni narod, bila su izražena još kod ukrajinskih romantičara. O tome se govorilo na skupovima kijevskog Ćirilometodskog bratstva (1845-1847) iz doba mladoga Kostomarova koji je i nadalje zastupao ukrajinsku neovisnost. Međutim, Jagić je izražavajući toleranciju prema Ukrajincima i dalje bio odan idealističkim uvjerenjima o nužnosti slavenskog bratimljenja, osuđujući bilo kakav politički separatizam.

U isto vrijeme Jagić je bio protivnikom ruskog radikalizma u odnosu na Ukrajince. On je, primjerice, kritizirao odluku ruske vlade o zabrani uporabe ukrajinskog jezika na Arheološkom kongresu u Kijevu 1899. na kojem je trebalo izlagati na svim slavenskim jezicima, dakle i na ukrajinskom. U svojim zapisima on je ironično pisao o paradoksu zabrane: «a to bi bilo protiv sistema, koji je tada gospodario u apsolutističkoj Rusiji. Domišljaše se takvoj sljepariji: referati na slavenskim narječjima biše dopušteni samo s ograničenom javnošću kod zatvorenih vrata, tako da se o njima nije spominjalo u mjesnim novinama dok je mjesno južnorusko narječje bilo i pored tog ograničenja isključeno».² Jagiću su bile bliske ideje Kostomarova o neophodnosti oslobođanja od ruskoga slavenofilstva jer je «slavenofilska partija» bila «priznata policijskom vlasti». U Petrogradu Jagić je družeći se s Kostomarovim dijelio njegova uvjerenja o neophodnosti rehabilitiranja slavenske ideje, koja je ispolitizirana ruskim velikodržavljem, svjestan nemogućnosti toga «da pokušamo sastaviti novo slavensko društvo sa čisto naučnim, netendencioznim proučavanjima svih kulturnih i književnih pitanja, koja se odnosi na prošli i današnji život svih slavenskih naroda, ali se brzo od toga odustalo, jer smo za sigurno znali da takvo liberalno, ma i nepolitičko, društvo, u kojem bi se govorilo o Poljacima i o Malorosima – ne bi bilo dozvoljeno».³

1 Jagić, Vatroslav. Spomeni mojega života. Hrvatska/Rusija. Kulturno-povijesne veze. Uredila Irena Lukšić. Zagreb, str. 92.

2 Jagić, Vatroslav. 1945. Spomeni mojega života u Rusiji. Hrvatska svjedočanstva o Rusiji. Priredio Josip Badalić. Zagreb, str. 306.

3 Isto, str. 311.

Mada je u Peterburgu imao uspjeha u znanstvenim krugovima te su njegova predavanja bila dobro posjećivana, Jagić je opet bio suočen s obiteljskim poteškoćama (supruga mu je teško podnosila tamošnju klimu). Nakon poziva iz Beča godine 1886, kako sam priznaje, «sa teškim srcem poslije velike duševne borbe»¹ napušta Rusiju.

Njegov odlazak iz Peterburga nisu s radošću dočekali određeni ruski krugovi. Za razliku od reagiranja Berlina na njegov prethodni odlazak u Peterburg, u tom se gradu nije krila ljubomora zbog Jagićeva rada u njemačkoj slavistici. Još kada je odlazio iz Berlina u Beč, na Sveučilištu u Peterburgu taj premještaj bio je dočekan bez ushićenja. «U univerzitetu primiše glas, koji je o mojem imenovanju za Beč bio došao kao brzoglav iz Beča u sve ruske novine, sasvim hladno i indiferentno», napisao je Jagić u svojim *Spomenima*.²

Usprkos svemu on je i dalje nastavio svoje veze s Rusijom: sudjelovao je na kongresima (1903. Jagić je bio jedini neruski sudionik Kongresa ruskih slavista), uključivao je ruske autore u svoje projekte, sudjelovao je u raspravama ruskih znanstvenika potičući ih da izraze svoje stavove o nekim aktualnim pitanjima slavistike i slično. U tom rascjepu između njemačke i ruske slavistike on je bio primoran konstatirati određene negativne pojave. Kao hrvatski rusofil Vatroslav Jagić bio je primoran priznati činjenicu da je u europskim krugovima, u zapadnoj slavistici, ruski jezik manje autoritativan od njemačkog, što je njemu bilo teško priznati kao hrvatskom slavisti kojem je Rusija tradicionalno bila na prvome mjestu još od doba Križanića.

Međutim, kada se našao u Beču hrvatski je slavist neupitno izražavao tolerantnost prema ukrajinskim znanstvenicima iz Galicije, čime je obilježena njegova djelatnost u Beču. Ukrajinska tema postala je jednom od tema u širokom krugu njegovih slavističkih zanimanja.

1 Damjanović Stjepan. 2006. Opširnost bez površnosti. Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića. Zagreb, str. 34

2 Jagić, Vatroslav. 1999. Spomeni mojega života. Hrvatska/Rusija. Kulturno-povijesne veze, str. 82.

Ukrajinci u Beču: Ivan Franko

Beč je bio značajnim središtem mladeži iz zapadne Ukrajine – Galicije, Bukovine, Zakarpača, odakle su dolazili mladi talenti u traganju za znanošću. Treba istaknuti rodoljubna raspoloženja ukrajinskih intelektualaca koji su željeli svoja znanja usmjeriti na ideju nacionalnog oslobođenja Ukrajine. Vrhunac takve djelatnosti uobličavao je Ivan Franko, nakon Tarasa Ševčenka najveći predstavnik ukrajinske književnosti. Osim što je bio pjesnikom, prozaistom, dramaturgom Franko je bio istaknuti znanstvenik, koji je svojim radom značajno pridonio razvoju ukrajinske filologije. U traganju za znanjima Beč mu je bio neizbježno odredište sa sveučilištem koje je bilo središtem zapadne slavistike.

Sveučilište u Beču

Godine 1892. u Beč je stigao Ivan Franko tražeći na Sveučilištu mogućnost ostvariti svoje znanstvene zamisli. Njegovi prethodni pokušaji da prijavi i obrani doktorat na Sveučilištu u Lavovu nisu imali uspjeha. Tema *Književni pokret Rusina godine 1848.* bila je usmjerena prema ideji da se pokaže sudjelovanje Ukrajinaca, koji su u tadašnjoj Austro-Ugarskoj nazivani Rusinima, u *Proljeću naroda*. Međutim, čak i poslije gotovo pola stoljeća od tog događaja tema o ukrajinskoj djelatnosti nije prošla. Tadašnje kraljevsko Sveučilište u

Lavovu koje je nosilo ime kajzera Franca Prvog bilo je uporište za sprječavanje ukrajinskog nacionalnog pokreta. Predmet analize neminovno je morao uključiti politički kontekst, što je zastrašivalo oprezne znanstvene autoritete. Franko je već slovio kao angažirani politički djelatnik koji se zauzimao za ideju ukrajinske neovisnosti. Takva njegova aktivnost plašila je ne samo tradicionalne neprijatelje ukrajinske ideje već i sunarodnjake, koji su radije podržavali tihi kabinetski rad, čistu filologiju, ali ne i političke probleme. Franko je predložio za doktorat drugu temu - *Političko pjesništvo Tarasa Ševčenka* i ponovno je bio spriječen.

Ivan Franko

Stoga je zatražio i naišao na potporu na Sveučilištu u ukrajinskoj Bukovini, u gradu Černivci, gdje je zahvaljujući potpori profesora Stepana Smalj-Stoc'kog zadovoljio sve uvjete neophodne za doktorat. Talentirani erudit obratio se ukrajinskoj polemičkoj književnosti te je predložio temu i napisao disertaciju o istaknutom ukrajinskom polemičaru Ivanu Vyšens'kom (oko 1550-1621) koji je u vatrenim nastupima usmjeravao kritiku i na ukrajinske crkvenjake 17. stoljeća. Trebalo je podnijeti tezu za njenu obranu. I u tom slučaju Franko je doživio poraz u Lavovu.

Sveučilište u Lavovu

Premda je bio svjestan da upravo zbog svoje političke obilježenosti kao vatreni ukrajinski rodoljub neće dobiti katedru ukrajinistike na nekom sveučilištu u Ukrajini, koja je bila pod austrijskom vlašću, Franko nije gubio nadu u pogledu doktoriranja. Poslije poraza u pokušajima da stekne doktorat na Sveučilištu u Lavovu Ivan Franko se usmjerio prema Beču jer je tamo radio Jagić kao slavist koji je izražavao zanimanje za Ukrajinu i njenu kulturu. Takav su Jagićev renome svakako poznavali Ukrajinci u Lavovu te je Franko uvjeren u Jagićevu predispoziciju prema Ukrajincima krenuo u Beč. Ukrajinci su znali da se poznati slavist interesira za ukrajinsku temu te se pročulo da je Jagić tražio sposobne Rusine da dođu u Beč studirati. Kroz njihovu nazočnost u Beču Jagić je pretpostavljao da bi na svojim predavanjima mogao ne samo reprezentirati slavenski prostor već bi mogao više saznati o Ukrajincima iz Galicije, za koje je znanstvenik višekratno potvrđivao razumijevanje i želju da im pomogne.

Pošto se Ivan Franko suočio s uskogrudnošću i svojih sunarodnjaka i galicijske administracije, koja se pribojavala njegova političkog temperamenta i aktivnosti, zatražio je savjete od istomišljenika i ljudi srodnoga duha. Takvim je bio Myhajlo Dragomanov (1841-1895) istaknuti ukrajinski znanstvenik i publicist, teoretičar ukrajinske nacionalne misli. Bio je u rodbinskim vezama (rođeni stric) s istaknutom spisateljicom Les'om Ukrajincom koja je nagovještavala svojim dramskim poemama početak ukrajinske moderne. Zbog proukrajinske angažiranosti Dragomanov je 1875. bio isključen s Kijevskog sveučilišta pod optužbom za «maloruski separatizam». Primoram je bio emigrirati te je od 1876. živio u

inozemstvu gdje je izdavao (u Ženevi) ukrajinski časopis *Gromada* kao glasilo ukrajinske nacionalne ideje. Na poziv Sveučilišta u Sofiji postao je profesor povijesti nastavljajući svoju društveno-političku djelatnost. Usprkos zahtjevima ruskih vlasti da predaju nepokornog Ukrajinca ruskoj žandarmeriji bugarske su vlasti pod pritiscima domaće javnosti odbili to učiniti te je Dragomanov do kraja života živio i predavao u Sofiji.

Myhajlo Dragomanov

Kao istomišljenici u pogledu ukrajinske ideje, premda su imali i određene razlike u stavovima, Dragomanov i Franko su održavali trajne veze. Dragomanov je nastojao pridobiti Franka na suradnju u izdavačkoj djelatnosti, te su ta dva istaknuta ukrajinska intelektualca imali dinamičnu korespondenciju. Ideja da ode u Beč i doktorira kod Jagića nije napuštala Franka i on se o tome dopisivao s Dragomanovim. Da ponovimo, Jagić je u ukrajinskim intelektualnim krugovima imao reputaciju znanstvenika koji se posebno interesirao za Slavene, a također i za Ukrajince. Pretpostavlja se da je Franko po prvi puta spomenuo Jagića još 1877. prigodom reagiranja M. Dragomanova na Jagićeva istraživanja u kojima je hrvatski znanstvenik koristio i ukrajinsku usmenu književnu građu. Naime, Dragomanov je upućivao Jagića na neke zbirke ukrajinskih usmenih književnih tekstova koji bi mogli proširiti Jagićeve spoznaje o Dunavu u folkloru Slavena. O Jagiću se moglo saznati i od nekadašnjeg Jagićeva studenta Omeljana Ogonovs'kog koji je postao profesor na Sveučilištu u Lavovu gdje je studirao Franko.

Poslije studija na Sveučilištu u Lavovu Jagićevo ime se ne pojavljuje u Frankovoj dokumentaciji. Međutim, ukrajinski pisac sjetio se Jagića upravo u kritičnim trenucima kada se pokušavao potvrditi kao znanstvenik. Poslije natezanja s neistomišljenicima u

Lavovu Franko je svoj interes usmjerio prema Beču, ponajprije ciljajući upravo na Jagićevu katedru. U veljači 1889. Franko je pisao Dragomanovu da je nedavno jedan njihov čovjek bio u Beču kod Jagića te da je Jagić preko njega pozvao mlade Rusine da dođu na slavistiku a on da će se potruditi u pogledu stipendije i slično. Sve to ga je, kako priznaje Franko, jako zainteresiralo i mada nije bio mlad (33 godine) ipak ga je privlačio taj studij. S druge strane Franko nije htio izgubiti posao u listu *Kurjer Lwowski*, kojim je izdržavao obitelj, a i spisateljski rad nije bio voljan napustiti. Stoga je Franko upitao Dragomanova za savjet jer je nastojao dobiti bar privatnu docenturu iz slavenskih književnosti na Sveučilištu u Lavovu. Svjestan da bi takva docentura, zbog političkih okolnosti, bila vrlo nesigurnom, ipak se nadao da bi se možda okolnosti mogle promijeniti. Dakle, Frankova znanstvena karijera zahtijevala je doktorsko zvanje koje je mogao steći kod istaknutog slavista Jagića u Beču. Da bi saznao više o Jagiću ukrajinski pisac moli Dragomanova da zajedno odu kod Jagića, te su dogovorili susret u Beču. Tako su za susreta u rujnu 1890. ukrajinski i hrvatski intelektualci razgovarali o mogućnosti da Franko doktorira. Tom prigodom bila je potvrđena Jagićeva spremnost da bude mentorom ukrajinskom znanstveniku.

Oduševljen takvom potporom, što je bilo razumljivo imajući na umu prethodne podmukle packe u Lavovu, Franko je želio Jagiću potvrditi svoje namjere. Kada je kao dopisnik lista *Kurjer Lwowski* došao u Prag 16. svibnja 1891. na skup progresivnih studenata u Pragu, Franko je otišao u Beč gdje je razgovarao s Jagićem o svom doktoratu dobivši pozitivan odgovor. Međutim, pred Frankom su bili financijski problemi. Odlazak u Beč značio bi za Franka napuštanje liderstva u Ukrajinskoj radikalnoj stranci i sudjelovanja u izdavanju časopisa *Narod*, ali i otvaranje problema u pogledu izdržavanja obitelji u Lavovu. Ivan Franko pisao je Dragomanovu 28. srpnja 1892. da je odlučio privremeno zamrznuti svoje mjesto u listu, otići u Beč, poslušati predavanja kod Jagića te još nekih profesora i položiti doktorski ispit. Franko je naveo da bi u Beču volio poslušati predavanja pametnijih ljudi negoli su neki na Sveučilištu u Lavovu. Doktorat je za Franka bio važan jer bi mu pružio i mogućnost izbora u parlament. Kasnije se Franko tri puta kandidirao za člana parlamenta ali zbog intriga, falsificiranja i otpora vladinih i drugih struktura nije uspio dobiti zastupnički mandat.

Ivan Franko stigao je u Beč 7. listopada 1892. gdje ga je dočekao i pomogao mu u smještaju prijatelj, zemljak i student Bečkog sveučilišta Vasylyj Ščurat, kasnije poznati književni povjesničar i akademik Akademije znanosti Ukrajine. Prema istraživačima Franko je u Beču dobro primljen – dekan mu je ponudio da prevede svoju monografiju o Vyšens'kom na njemački i da sprema doktorat. Pri tome su se stekle dobre okolnosti da je Jagić bio Franku mentorom na temu o ukrajinskom polemičaru. Međutim, na jednom od seminara Franko je pročitao svoje rad o srednjovjekovnom romanu *Varlaam i Iosaf* što je zainteresiralo profesora Jagića te mu je on predložio da promijeni temu doktorata. Radilo se o malo istraženom djelu o kojem se u filologiji nedovoljno pisalo. Međutim, ne treba isključiti da se takvim usmjeravanjem mentor nastojao ograditi od mogućih problema koje bi nastale s interpretiranjem čuvenog ukrajinskog polemičara.

Franko je stoga bio primoran raditi ispočetka, istraživati, sakupljati građu, raditi u knjižnicama ne samo Beča, već i Lavova. U Beču je započeo pisati pjesme koje tvore pjesničku dramu-triptih *Uvelo lišće*, izlaskom koje su 1896. najavljeni počeci moderne u ukrajinskoj književnosti.

Izuzetnu stvaralačku sposobnost Ivana Franka pokazuje upravo stav prema znanosti. On je završio studiju o Ivanu Vyšens'kom koja je predstavljala rukopis u opsegu od 300 kartica. Lik ukrajinskog polemičara Franko je predstavio ne samo kao odraz staroukrajinske književnosti već i u kontekstu suvremenog istraživača duhovnog i političkog društva. Nije isključivo da se upravo zbog tog delikatnog sadržaja, što je bio povezan s kolonijalnim statusom ukrajinskog naroda i vatrenom principijelnošću Franka u obrani ukrajinstva, njegov nastavnik u Beču pokušao ograditi od te delikatne teme i rado prihvatio zanimanje Franka za srednjovjekovnu književnost. Njegov učenik se dao na posao, istraživao je u knjižnicama Beča i odlazio u Lavov gdje je proučavao staroukrajinske apokrifne imajući u svome radu Jagićevu podršku koji ga je uvodio u znanstvene krugove. U jednom od pisama Dragomanovu iz 1893. Franko je pisao o druženju slavista, priređenom prigodom Dana filologije, na kojem su bili poznati znanstvenici, mladi bečki slavisti, mnogo Hrvata, gosti iz Praga i drugi predstavnici znanosti. Od mladih znanstvenika koje je pozvao Jagić bili su Franko i jedan Srbin, kako kaže u pismu ukrajinski doktorand. Bilo je mnogo govora a i njega su natjerali govoriti „kao egzemplar južnoruskog naroda“. U pismu ženi spominje da je i on morao govoriti na maloruskom. Nije zaboravio opaziti da je domaćin bio posebice nadahnut, veseo i u čast pozvanog ruskoga kneza Ščerbatskoga govorio je na ruskom, s naročitim oduševljenjem spominjući Rusiju. Franko je u tome vidio posebnu Jagićevu predispoziciju prema Rusiji ali u pismima nije komentirao očigledno Jagićevo rusofilstvo, želeći ponajprije obraniti doktorat kod poznatog slavista. Doktorat mu je mogao pružiti određene mogućnosti za nastavu na Sveučilištu u Lavovu gdje se pripremalo otvaranje katedre za ukrajinsku povijest.

Franko je bio svjestan da je njegova političko-nacionalna angažiranost predstavljala znatnu prepreku u mogućnostima da dobije značajniju dužnost u Lavovu ali nije posustajao u težnji obraniti doktorat. Međutim, Jagić se nije trudio žurnije dati potporu u završetku Frankova doktorata, što je Franka dovelo u teško materijalno stanje: morao je raditi i za potporu obitelji u Lavovu i za svoj boravak u Beču. Doktorat Franka bio je naplaćen i teškom bolešću žene koja nije mogla izdržati poteškoće s izdržavanjem četvero djece. Prema normama Bečkog sveučilišta doktorand je morao proći odgovarajuće potvrde administracije što je otežavalo završetak rada na doktoratu. Franko je namjeravao nekako probuditi zanimanje Jagića za svoje probleme želeći o Jagiću napisati u jednom od časopisa. Budući da nije ostvario tu zamisao, Franko mu je poslao svoju novoobjavljenu zbirku pjesama na što Jagić nije odgovorio.

Teške materijalne okolnosti i bolest žene primorali su Franka da napusti Beč. Time se udaljavao od mogućnosti da realizira svoju znanstvenu karijeru, koja bi se i bez doktorata suočila s ozbiljnim preprekama u Lavovu gdje su predstavnici poljskih radikala nastojali sprječiti tog vatrenog Ukrajinca u preuzimanju znanstvenih ili političkih funkcija.

Boravak u Beču i rad na Jagićevim seminarima Franku je omogućilo da izraste u osobnost znanstvenog istraživača, odnosno povjesničara književnosti, posebice medijevista i dakako - slavista.¹ Njegova je disertacija „*Varlaam i Josaaf*“. *Starokršćanski duhovni roman i njegova književna povijest* objavljena je 1895-1896. u izdanju Znanstvenog društva Taras Ševčenko u Lavovu a potom i u posebnom izdanju. U svojim sjećanjima Franko je kasnije priznao da je tim radom, kao i radom o stvaralaštvu Vyšens'kog bio sve skloniji znanstvenim istraživanjima, što se i potvrdilo značajnim doprinosom pisca ukrajinskoj filologiji.

Predloženi problemi koji su kočili znanstvenu djelatnost Ivana Franka indikativni su za opće ozračje stanja i razvoja ukrajinske filologije u čemu je sudjelovao i Vatroslav Jagić. Poznati slavist podržavao je mlade talente u proučavanju povijesti književnosti. Međutim, često se oni nisu zaustavljali samo na kabinetskim istraživanjima već su težili prenijeti svoja znanja na ideju nacionalne neovisnosti Ukrajine što je bilo karakteristično za mnoge ukrajinske intelektualce, što pokazuje da Franko nije bio jedini u takvim tendencijama.

U proljeće 1899. iz *Fundusa pomoći mladim znanstvenicima* na preporuku Jagića mladi ukrajinski filolog i znanstvenik, kasnije poznati pisac, Osyp Makovej (1867-1925) dobio je stipendiju za znanstvene studije slavenske filologije na Sveučilištu u Beču, gdje je posjećivao predavanja Jagića i Matije Murka. Pod mentorstvom Jagića on je počeo raditi na istraživanju stvaralaštva Ivana Gundulića. Takvo njegovo zanimanje bilo je izazvano i time što je hrvatski barokni pjesnik opjevao povijesni događaj - Hotyns'ku bitku, koja se odigrala 1621. u ukrajinskim zemljama, uz sudjelovanje ukrajinskih kozaka u poljskoj vojsci. Taj je događaj neminovno morao zainteresirati ukrajinske rodoljube jer je bila malo poznata činjenica o odlučujućoj ulozi ukrajinskog kozaštva u pobjedi nad Osmanlijama. Makovej je bio jedan od prvih ukrajinskih istraživača kojeg je zainteresirao upravo ukrajinski činitelj tog povijesnog događaja. On je pronašao veliku građu o Bici pod Hotynom i to zahvaljujući poznavanju Gundulićeva stvaralaštva, posebice spjeva *Osman*. Kao posljedica toga nastao je rad *Beitrage zu den Quellen des Gundulitschen «Osman»*. Taj je rad bio objavljen 1904. u Jagićevom izdanju *Archiv fur slavische Philologie*.²

Važno je naglasiti da je Osyp Makovej dao znatan doprinos tom nedovoljno proučenom pitanju te da pri tome nije stao na znanstvenom istraživanju. Kao predstavnik rodoljubnih krugova iz Galicije on je želio prenijeti svoje spoznaje široj javnosti i to kroz književno djelo. Nadahnut spoznajama o značaju ukrajinskog kozaštva, Makovej je napisao povijesnu pripovijest *Jarošenko* (1903). Time je nastupio kao jedan od pisaca koje je inspirirala Hotynska bitka – od ukrajinske usmene tradicije, takozvanih povijesnih pjesama u kojima su opjevani kozaci, sve do dubrovačkog pjesnika i primjerice poljskih pisaca, poput ukrajinske spisateljice Zinajide Tulub, koja je u povijesnom romanu *Ljudolovy* (1934-1937) opisivala junaštvo kozaka u toj bici. Osyp Makovej namjeravao je predočiti bitku kroz prizmu

1 Više o tome: Vasiljeva, Ljudmila. Jagić i slavistička problematika Ivana Franka. Zbornik o Vatroslavu Jagiću. Knjiga I. Hrvatski književni povjesničari. Znanstveni zbornici. Sv. 10/1, Zagreb, 2007, str. 265-278

2 Fragment rada objavljen je na hrvatskom i ukrajinskom: Osip Makovej. O izvorima Gundulićevog „Osmana“. Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra. Zagreb, 1996, str. 73-77.

ukrajinskog mentaliteta. O svojim namjerama on je pisao Franku koji ga je podržavao u tim zamislima a i sam je spominjao značaj te bitke za sudbinu Europe. Djelo Makoveja, jednog od predstavnika ukrajinske moderne, nastalo je u spletu različitih okolnosti u kojima valja istaknuti Jagićev seminar o Gundulićevu *Osmanu*.

Hotynska bitka i Petro Sagajdachnyj

Makovej je prikazao bitku s ukrajinskog stajališta, oslikavši Ukrajinke kao pobjednike te predočivši narod i kozaške likove kao junake. Prema stilskim osobinama to djelo predstavljalo je izraz ukrajinske književnosti za ranih početaka moderne i još čvrstih tradicija realizma.¹ Takva povezanost elemenata moderne i realističkih tendencija bila je karakteristična i za hrvatsku književnost što još jednom upućuje na određene srodnosti u suodnosu stare tradicije i novih pojava u dvjema književnostima s početka 20. stoljeća.

Jagić, dakle, nije prekidao s ukrajinskim temama i u različitim formama surađivao je s mladim ukrajinskim znanstvenicima koji su prenosili svoja znanja na ukrajinsku sredinu. Takve komunikacije bile su posebno moguće s Ukrajinacima iz podaustrijske Ukrajine.

Znanstveno-istraživački interes Ivana Franka, potaknut također i uključivanjem u Jagićev seminar, postupno je dobivao svoju dinamiku. Naravno, ukrajinski erudit je i prije bio poznat po svojim radovima. Osim spomenutih tema iz doktorata on je objavio niz publikacija kao što su iz povijesti i suvremenog kazališta *Rus'ki teatar u Galiciji* (1895); iz folkloristike povijesti i teorije jezikoslovlja i književnosti te etnologije *Pripovijetke galickoga naroda* (u pet tomova), *Spomenici ukrajinskog jezika i književnosti*, *Zadaci i metoda povijesti književnosti*, (1891) i *Etnologija i povijest književnosti* (1898). Franku pripadaju značajna izdanja za ukrajinsku povijest književnosti kao što su *Južnoruska literatura* (1904), *Teorija i razvoj literature* (1909), *Nacrt povijesti ukrajinsko-rus'ke literature do 1890. godine* (1910), *Nesto o umjetnosti prevodenja* (1912) te niz drugih istraživanja.

Od 1900. obnovljeni su kontakti Ivana Franka s hrvatskim slavistom Jagićem, ponajprije u formi dopisivanja i suradnje u znanstvenim izdanjima. Franko se obratio Jagiću s prijedlozima da se objave neki njegovi radovi koji su se odnosili na povijest književnosti.

¹ Istorija ukrajins'kogo literatury. Kinec' XIX – počatok XX st. U dvoch knyгах. Knyga I. Kyjiv: Lybid', 2005, str. 366.

Ponajviše pozornosti bilo je usmjereno prema temama po kojima je Jagić poznao svog ukrajinskog doktoranda – prema srednjovjekovnoj književnosti. Jagić je na molbu Franka objavio u svome časopisu *Archiv...* (1902, sv. 24) njegov rad o Bogorodici, koji se rad odnosio na raspravu između ukrajinskih i poljskih filologa o izvorima djela iz povijesti rus'ke, odnosno staroukrajinske književnosti. Godine 1904. Franko je pisao Jagiću o svojim istraživanjima ćirilo-metodske problematike za koju se posebno interesirao Jagić te, nazivajući Jagića svojim učiteljem, iznio o toj temi neke svoje spoznaje. Jagić se odmah odazvao pismom u kojem je izrazio svoj interes, osporavajući neke zaključke i postavljajući niz pitanja autoru.¹ Jagić je pozvao Franka da priredi za *Archiv...* prijevod rada Myhajla Gruševs'kog, poznatog ukrajinskog povjesničara, o ćirilo-metodskoj problematici koji je rad objavljen u 27. svesku *Archiva...* za 1905. godinu. Nakon objave prijevoda otpočela je dinamična rasprava između Jagića i Franka o toj problematici. Naime, Franko je osporavao stajališta slavista Aleksandra Brucknera o Ćirilu i Metodu i o tome je prenosio svoje stavove Jagiću, koji je bio primoran tolerirati Brucknerove stavove kao člana uredništva u Jagićevu časopisu *Archiv...* Franko je branio značaj solunske braće u razvoju slavenskih književnosti, dok je Bruckner izražavao određenu dozu negativnosti u odnosu na tu temu. Franko je nastupao kao rodoljub i u nizu argumenata Jagić je bio sklon vjerovati njegovim argumentima ali je ipak ostao na neutralnom stajalištu.

Franko je shvaćao delikatan položaj glavnog urednika priznatog slavističkog časopisa što je razvidno iz članka posvećenom tom časopisu o kojem je 1909. napisao: „Prof. Jagić bez dvojbe pripada najistaknutijim filolozima XIX stoljeća i odlikuje se što u svojim originalnim radovima što u izdanjima i kritikama izuzetnom trezvenošću misli, racionalnošću pogleda i preciznošću i njihovom stiliziranju. On posjeduje stilom jednostavnim i čitkim, posjeduje darom točne karakteristike i uz to opseg je njegovih duhovnih interesa značajno veći od opsega njegovih stručnih studija u kojima na prvome mjestu stoji gramatika i spomenici najstarijeg crkvenoslavenskog jezika a na drugome mjestu – jezik i usmena književnost srpsko-hrvatskog naroda. U ovim pravcima Jagić je utjecao također na svoje omiljene učenike od kojih je najomiljeniji bio Vatroslav Oblak (...). Povijest slavenskih književnosti manje zanima prof. Jagića nego li neposredno lingvistika i na polju književne povijesti njega uglavnom zanima povijest slavističkih studija u prošlosti, životopisi, korespondencije i karakteristike istaknutih slavenskih znanstvenika i na tome polju on je ne samo svojim izlaganjima već također svojim publikacijama i svojom neumornom inicijativom stekao velike zasluge u povijesti slavistike. Već jedno to da je uspio tijekom 30 godina podržati takav centralni organ kao „Archiv für slavische Philologie“, da je upoznao sav civilizacijski svijet s duhovnim svijetom svih slavenskih nacija treba smatrati njegovom ogromnom zaslugom“. Ta je ocjena bila, prema

1 Pisma Ivana Franka Jagiću objavljena su u izdanjima *Slavia Orientalis*, 1956, br. 2-3; također u akademskom izdanju: Ivan Jakovyč Franko. *Zibrannja tvoriv. V 50 t.* Kyjiv: Naukova dumka, 1976–1986. Vidi također Pisma Jagića Franku: Roman Gorak, Ivan Gorak. «Malovidomi materialy. Dysertacija.» *Ukrajins'ke literaturoznavstvo*, 2008, vyp. 70, str. 3-34; internetsko izdanje: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/ukr_literaturoznavstvo/70/70_2008_r.horak,%20i.horak.pdf

istraživačima, možda jedinom ocjenom koju je ukrajinski pisac i znanstvenik dao poznatom hrvatskom slavistu.¹ Franko je u članku pisao i o stavovima Brucknera u pogledu Ćirila i Metoda i poteškoćama s kojima se Jagić suočavao u raspravi o toj temi, pokušavajući zauzeti neutralan stav.

Korespondencija između Jagića i Franka, koja je trajala i narednih godina, imala je znanstveni karakter i odnosila se na niz pitanja, uglavnom iz povijesti književnosti. Tijekom rada u Beču Jagić je neprekidno imao u polju svoga slavističkog rada i ukrajinsku temu, što je bilo izrazitije nego li bavljenje tom temom tijekom njegova boravka u Rusiji, posebice u doba neprekidnih proganjanja ukrajinstva. U krugu njegovih ukrajinskih kontakata bili su, osim spomenutog Ivana Franka, i niz drugih ukrajinskih filologa – ponajviše iz zapadne ali također i iz istočne Ukrajine. Ukrajinski filolozi i pisci visoko su cijenili poznatog znanstvenika i rado su s njime surađivali, ponajprije kao slavistom koji je podržavao tu suradnju.

Međutim, u stavu prema Ukrajini neminovno su se morali pojaviti politički problemi koje su neizbježno diktirale povijesne promjene. Osim već poznate razdvojenosti između istočne i zapadne slavistike i njegove posebne povezanosti s ruskom slavistikom, koju je on oduvijek cijenio, nastao je problem razmimoilaženja s tom slavistikom i to zbog ukrajinskog pitanja! U događajima nakon 1905. godine u pogledu Ukrajine sve je više razvidna razdvojenost u radu istaknutog slavista: Jagić-znanstvenik suočavao se s Jagićem-političkim čovjekom.

Hotynska bitka, bakropis

1 Roman Gorak, Ivan Gorak. Malovidomi materialy. Dysertacija. http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/ukr_literaturoznavstvo/70/70_2008_r.horak,%20i.horak.pdf

Iskušenja s Ukrajinom

Početakom 20. stoljeća, kada su temelji ruskog imperija već ozbiljno podrhtavali, Jagić je izražavao sve radikalnija uvjerenja u pogledu nužnosti očuvanja Rusije kao svojevrstne okosnice slavenskog zajedništva. Jagić nije prekinuo odnose s Rusijom, nije promijenio svoje rusofilstvo, poznato još s početka suradnje s Rusima. Ponavljao je da «i nadalje želi pripadati predstavnicima znanstvene solidarnosti s Rusijom», a u pismu iz Beča 1901. potvrdio je svoja stajališta priznanjem da je «srce moje uvijek pripadalo Rusiji, ja sam smatrao sebe uvijek vašim i uvijek sam žalio da su se okolnosti tako posložile da sam otrgnut od ruskoga grunta».¹

U međuvremenu Jagić je uronio u iskušenje u pogledu Ukrajine i zbog rada svoga učenika Ivana Franka. Političke promjene primoravale su rusku znanost da liberalizira stav prema drugim nacionalnostima što je značilo i prema Ukrajinčima. Aktivnost ukrajinskih znanstvenika, posebice Ivana Franka, u pogledu službenog stava prema ukrajinskom jeziku zahtijevala je od ruske znanosti da se izjasni o jeziku tog slavenskog naroda. Ruski imperij se urušavao te se u uvjetima prve Ruske revolucije 1905-1907. postavljalo pitanje o određenim slobodama koloniziranih naroda, bar u pogledu jezika. Istaknuti ukrajinski povjesničar Myhajlo Gruševs'kyj otpočeo je objavljivati svoje kapitalno dijelio *Povijest Ukrajine-Rus'* u kojem je pokazao da naziv Rus' pripada upravo Ukrajinčima te je prenio svoju djelatnost iz Galicije u Kijev gdje su jačala nacionalna raspoloženja. U uvjetima liberalizma, koji je bio kratkog daha, ukrajinski su intelektualci zahtijevali dokidanje zabrane ukrajinskog jezika. Ruska vlada obratila se Akademiji znanosti za pomoć u rješavanju tog pitanja, te je formiran poseban odbor na čelu s akademikom Koršem, uz uključivanje niza eminentnih znanstvenika. Glavni referent bio je poznati jezikoslovac Šahmatov. Usvojenom odlukom ruski znanstveni autoriteti prihvatili su ukrajinski jezik i osudili velikodržavne stavove prema tom jeziku.² Arhivska građa o tom postupku objavljena je tek 1930-ih godina i svjedoči o Jagićevu sudjelovanju u konsultacijama o pitanjima odobravanja ukrajinskog jezika.³ Jagić se u toj epizodi pokazao nesklonim odluci o političkim slobodama za Ukrajinčine.

U ukrajinskoj sovjetskoj filologiji određena mjesta Jagićeve korespondencije s ruskim znanstvenicima o ukrajinskom pitanju prekrivena su šutnjom. Jagić je predstavljan pozitivno i zbog zalaganja za ideale bliske sovjetskoj ideologiji u osudi ukrajinskog separatizma i nužnosti da se zajedno s Rusijom održi neka vrsta slavenskoga zajedništva.

Objavljena proučavanja arhiva Ruske akademije znanosti, posebice korespondencije

1 «Lysty V. Jagića do M. F. Sumcova». Rad'ans'ke literaturoznavstvo, 1958,4, str. 118.

2 Hrvatska javnost mogla se upoznati s tim tekstem kasnije, ali već sama publikacija svjedoči o interesu za ukrajinsko pitanje. Vidi: Petrogradska Akademija znanosti o ukrajinskom jeziku i preporodu. Velikom Slavenu. Spomen knjiga prigodom 60-godišnjice smrti T. Ševčenka. Zagreb, 1922, str. 39-51.

3 Zanimljivo je istaknuti da je građa objavljena i komentirana s akcentom na osudi ukrajinskog separatizma u godinama teških represija širom podsovjetske Ukrajine: Korablev V. Ukrainskij vopros v prošlom i russkie akademiki. Vestnik Akademii nauk SSSR, 1933, 5; kasnije – Pis'ma Jagića k russkim učenyim. Moskva, 1963.

ruskih akademika Korša i Šahmatova s Jagićem, o pitanju ukrajinskog jezika ukazuju na prilične razlike u stavovima između ruskih znanstvenika i Jagića. Naime, predsjednik odbora Korš predložio je da se u konzultacije u donošenju odluke o ukrajinskom jeziku uključi akademik iz Austrije – Vatroslav Jagića i također ukrajinskog znanstvenika iz Austrije – Ivana Franka. Još prije donošenja odluke o uključivanju I. Franka u Akademijin odbor, akademik Jagić je u pismu A. Šahmatovu od 8. veljače 1905. pokušavao spriječiti uključivanje I. Franka u taj odbor obrazlažući to pribojavanjem da nacionalno angažirani ukrajinski intelektualci, poput Franka, ne utječu na političku orijentaciju ukrajinske sredine. Jagić je napisao: «Prigodom diskutiranja o maloruskom jeziku budite promišljano liberalni. Prost puk neka se uči svome narodnom jeziku, književnost neka slobodno se razvija, ali nemojte zaboravljati državnih interesa... Ja sam na strani naših M. Gruševskog te I. Franka dok oni ostaju na tlu prosvjete i znanosti. Ali stvarati neovisnu Ukrajinu – u tome ih ja ne želim podržavati. Mi, Slaveni i bez toga previše se drobimo i zbog toga toliko malo značimo. Kod nas u Beču jesenas je bio jedan mladi čovjek «Bjelorus» koji je čak maštao o samostalnoj Bjelorusiji».¹ U tom pribojavanju za slavenstvo, u nostalgiji za slavenskim zajedništvom, uvjerenju u nužnost da Ukrajinci i Bjelorusi budu što dalje od zapada i što bliže Rusiji, naziru se note hrvatskog slavizma još iz doba Juraja Križanića o kojem je Jagić upravo tih godina mnogo razmišljao, što se kasnije realiziralo i knjigom o Juraju Križaniću. Međutim, to su bila i uvjerenja samoga Jagića koji se držao tvrdnje o nužnosti slavenskoga zajedništva što je on prenosio i na teren odnosa između južnoslavenskih naroda, posebice u sve problematičnijim odnosima između Hrvata i Srba.

Prema zaključcima ukrajinskih povjesničara književnosti, zbog te Jagićeve intervencije Franko nije bio uključen u Akademijin odbor za pitanja o ukrajinskom jeziku. Jagić, kao savjetnik pri austrijskom dvoru koji nije želio komplikacije s ruskim dvorom o tako delikatnom pitanju kao što je status Ukrajinaca pod imperijem, nije podržao kandidaturu Franka u spomenutom odboru. Tako je u ruskom odboru samo Jagić predstavljao pitanje Ukrajinaca pod Austrijom. (str. 16)

Zbog političkih nemira u zemlji ruska je vlada požurivala s odlukom o slobodama te su znanstvenici priredili *Zapisku o ukrajinskom jeziku* koja je bila prosljeđena na upoznavanje i Jagiću. On je i nadalje bio vrlo angažiran i radikalno u svojim stavovima, što potvrđuje upućeno pismo od 5. ožujka 1905. u kojem naglašava: «Posebice me zanima pitanje o «maloruskom jeziku». Danas se Ivan Franko, u obrazlaganju značaja jezika, zalaže za stvaranje neovisne Ukrajine. Ja svakako jesam za punu slobodu razvoja ukrajinskog jezika, njegove uporabe, ali me uznemiruje neprijateljski stav «modernih Malorusa» prema ruskome jeziku. Čime će se završiti to kad ukrajinski jezik bude dosegao svog cilja? Kako pojasniti sebi ovu tužnu pojavu da ruski jezik tako slabo osvaja simpatije prema kod finskog, poljskog i posebice kod ukrajinskog naroda. Zašto ti narodi, posebice Ukrajinci ne žele učiti ruski...» (str. 17). Sjetimo se da je Jagić i ranije, radeći u Berlinu, s bolom doživljavao činjenicu

1 Idz'o, Viktor. Ivan Franko na špaljтах časopysiv ukrajinciv Rosiji ta Poljšči u XX st. Ljviv: Spolom, 2006, str. 16. U nastavku se citira ovo izdanje, a u zagradi se navodi stranica.

da ruski jezik nije imao utjecaja u inozemstvu kao što je to imao njemački. To je Jagića kao slavenofila boljelo te se on pribojavao da bi ukrajinska neovisnost mogla dovesti do smanjivanja ruskog govornog prostora.

Međutim, usprkos Jagićevim dvoumljenjima i pribojavanjima, ruski su akademici ipak imali više razumijevanja za ukrajinski jezik. Pripremljena *Zapiska o ukrajinskom jeziku* stigla je i do Galicije gdje je zahvaljujući Franku prevedena na ukrajinski. Šahmatov je želio da se bar na takav način saznaju stavovi o tom problemu, ali je izražavao i sumnju u pogledu daljnje sudbine ukrajinskog u podruskoj Ukrajini: «Teško je za vjerovati da će ruska vlada uzeti u obzir rezultate našega rada» (str. 17).

Aleksej Šahmatov

Ipak je ukrajinski jezik dobio određene slobode, ponajprije u tisku, što je bilo kratkog vijeka - samo do 1907. kada se vratila reakcija sa žestokim ograničavanjima političkih sloboda Ukrajinaca. Nisu poznate Jagićeve reakcije na te događaje. Teško je vjerovati da je to moglo utjecati na znanstvenika jer je on i dalje zastupao oštar stav u pogledu nacionalno angažiranih Ukrajinaca, posebice onih iz podaustruske Ukrajine, u smislu državne neovisnosti. Njegovi su se pogledi odrazili na daljnju suradnju u pogledu filologije pri čemu je ukrajinska tema opet morala izazvati poteškoće. Međutim, on je bio tradicionalno cijenjen u Ukrajini. Još je 1903. bio izabran za člana *Znanstvenoga društva Taras Ševčenko* u Lavovu, ustanove koja bila od znatne važnosti za ukrajinsko nacionalno pitanje. Osnovano 1893. pod nazivom *Naukove tovarystvo imeni Tarasa Ševčenka* (NTŠ) Društvo je imalo funkciju Ukrajinske akademije znanosti. U uvjetima potpune zabrane ukrajinstva u podruskoj Ukrajini Društvo je funkcioniralo ne samo kao ukrajinska znanstvena institucija već je i usmjeravalo znanja prema pučanstvu, pri čemu je bilo blisko Matici Hrvatskoj. NTŠ je ujedinjavalo znanstvene autoritete iz cijele Ukrajine i inozemstva. Vatroslav Jagić prihvaćen je kao član Društva, što je potvrđivalo njegov autoritet u ukrajinskoj znanosti.

Istih godina kada su poduzete inicijative o priznavanju ukrajinskog jezika razred slavistike Ruske akademije znanosti otpočeo je rad na izdanju Enciklopedije slavenske filologije. Valja napomenuti da je ideja o izradi takvog izdanja postojala odavno i da se s njenim počecima povezuje poznati slavist Oleksandr Kotljarevs'kyj (1837-1881). Ukrajinac rodom Kotljarevs'kyj je predavao slavistiku na sveučilištima Ruskoga carstva, specijalizirao se u inozemstvu a od 1875. bio je redoviti profesor katedre za slavensku filologiju na Sveučilištu u Kijevu gdje je osnovao poznato *Povijesno društvo Nestora Ljetopisca*. Kotljarevs'kyj je pripadao krugu predstavnika protivnika imperijalne politike prema Ukrajini; zalagao se za dokazivanje osebnosti i samostalnosti ukrajinskog jezika, koji se u ruskom imperiju nazivao narječjem velikoruskog jezika; upućivao je na nužnost razvitka književnih formi ukrajinskog jezika ohrabrujući pisce koji su pisali ukrajinskim (Marko Vovčok). Ukrajinac slavist argumentirano je opovrgnuo teoriju ruskoga povjesničara Pogodina prema kojem su Ukrajinci neautohtono stanovništvo te su se doselili na pridnjeprovske zemlje s Karpata (*Da li su bili Malorusi iskonskim stanovništvom Poljske zemlje ili su pridošlo iza Karpata u XIV stoljeću?*, 1862; *Stara rus'ka pismenost. pokušaj bibliografskog izlaganja povijesti njenog proučavanja*, 1881.). U tim radovima Kotljarevs'kyj je položio temelj onim idejama koje je dalje razvijao povjesničar Myhajlo Gruševs'kyj u monumentalnoj povijesti Ukrajine-Rus' i koja je izlazila upravo u vrijeme kada je ruska vlada konačno priznala ukrajinski jezik, mada samo nakratko.

Ideje Kotljarevs'kog o stvaranju *Enciklopedije slavenske filologije* konačno su se ostvarile početkom 20. stoljeća kada su se u pogledu Ukrajine suočavala stajališta u ruskoj slavistici – onih velikodržavnih i novih, progresivnih koje su predstavljali niz poznatih znanstvenika. Međutim, radikalna su stajališta bila dovoljno jaka i utjecajna i u odnosu na ukrajinske slobode.

Jagić je uznemiren događajima u Rusiji 1905. smatrao da to vodi njenom slabljenju na korist neprijatelja slavenstva i zato je bio protiv onih intelektualaca - ukrajinskih, bjeloruskih ili poljskih, koji su se zalagali za samostalnost njihovih zemalja. Podržavajući Franka u njegovim istraživanjima srednjovjekovne književnosti Jagić nije dijelio njegove političke ideje o ukrajinskoj samostalnosti. Jagić nije bio sklon podržavati hrabre zaključke Gruševs'kog o pripadnosti Ukrajinaca svojim povijesnim korijenima koji sežu u doba starokijevske države, a ne nekoj općeruskoj zajednici. Aktivnost tih ukrajinskih znanstvenika izazivala je u Jagiću nervozu što je utjecalo i na stavove o njihovu sudjelovanju u znanstvenim projektima.

U pripremama za *Enciklopediju* ponovno je nastao problem autorstva teksta *O razvitku ukrajinskog jezika*. Ruska Akademija znanosti planirala je uključiti u autorstvo Ivana Franka koji je bio već dobro poznat po svojim znanstvenim rezultatima. Međutim, upravo se Jagić oštro usprotivio suradnji s onim ukrajinskim autorima koji su bili politički aktivni, odnosno koji su zastupali stavove suprotne njegovim uvjerenjima. U pismu A. Šahmatovu od 2. travnja 1905. Jagić je napisao: «Ja nikako ne bih želio da se u ovaj posao uključe naši galicki (oni iz Galicije – op. J.P.) megalomani M. Gruševski te I. Franko. Njima svima bez izuzetka zavladao je samoljublje koje je smiješno. Ja svakako imam suosjećanje prema njihovoj djelatnosti ali postavljam se prema posljedicama kritički. Oni se svime svojim hvališu do

nemogućnosti. Svakako, vrlo je loše da oni predvode sav književni i znanstveni život i da je centar «maloruskoga duhovnoga života» prenesen u Lavov. Što se tiče ukrajinskog jezika oni čak niti pisati ukrajinski ne znaju, pa kako će onda oni napisati povijesno poglavlje «O razvitku ukrajinskog književnog jezika?» (str. 17).

Međutim, autoritet Franka, ukrajinskog pisca i znanstvenika koji je objavio mnogobrojna djela upravo na ukrajinskom jeziku, bio je priznat i u Ruskoj akademiji znanosti te je 1907. tamo sazrijevala misao da se doktor znanosti Ivan Franko izabere dopisnim članom Akademije. Jagić se oštro tome suprotstavio, te je u pismu A. Šahmatovu od 2. ožujka 1907. sarkastično konstatirao: «Bojim se da će se Vaš odsjek brzo strmoglaviti ako Vi i Vaši istomišljenici nećete biti oprezni. Volio bih da griješim, ali Vaš nov izabranik bit će bliži drugima nego Vama ... Priznajem da mi se čini da je izbor Ivana Franka za dopisnog člana RAZ ishitreno... Ja želim da se «maloruskogi jezik» neometano razvija, ali ne slažem se da se općeruski književni jezik odstrani iz Malorusije. Koliko ja poznajem maštu maloruske mladeži, ta mladež misli da im je samostalna i neovisna Ukrajinska država već u džepu. Ja se s time ne slažem, jer vjerujem u reorganiziranje sadašnje Ruske države na novim liberalnim stajalištima. Ivan Franko u svome stvaralaštvu očigledno se pridržava spomenutih uvjerenja i zato njegov izbor u RAZ treba dobro izvagati...» (str. 18)

Franko se ne predaje, već surađuje s ruskim akademikima, bez obzira na packe koje je dobivao još od vremena kada se nadao katedri u Lavovu, te kada ga je zbog antiukrajinskih raspoloženja sprječavala poljska strana da uđe u parlament kao predstavnik Ukrajinaca. Takva suradnja mogla je donijeti pozitivne rezultate da se nije vratila velikodržavna politika poslije kratkoga razdoblja liberalizma. U uvjetima nastalim poslije 1907. ukrajinsko pitanje ponovno je osporavano sa stajališta preporođenih imperijalnih interesa.

Usprkos svim porazima vodeći ukrajinski pisac Ivan Franko i dalje je zastupao ideje neovisnosti i cjelovitosti Ukrajine, koja je i dalje bila podijeljena između dva imperija. On se uključio u rasprave s različitim predstavnicima ruskog antiukrajinizma i posebice je bio aktivan od 1912. U tom razdoblju pobjeđivali su oni koji su se zalagali za jedinstvenu i nepodijeljenu Rusiju. Uz otvorenu reakcionarnost u odnosu na Ukrajinu kod nekih ruskih intelektualaca koji su se deklarirali kao liberali, bila je izražena ideja o obvezatnosti povezivanja Ukrajine s Rusijom, sprječavanje bilo kakvih ideja o ukrajinskoj samostalnosti ali uz određeni liberalizam u pogledu ukrajinskog jezika. Upravo takvima intelektualcima pripadao je i Jagić vjerujući i nadalje u nužnost slavenskog zajedništva.

Postavljanje ukrajinskog pitanja ruski liberali jednostavno nisu tolerirali. U tome je indikativan tekst *Općeruska kultura i ukrajinski partikularizam* predstavnika ruskog liberalizma Petra Struvea¹. Prema zaključcima Struvea ukrajinski jezik, književnost i kultura

1 Prema opažanju suvremenog ukrajinskog znanstvenika Ivana Dz'ube, „Piotr Struve pružajući otpor jezično-kulturnim pretenzijama „inorodaca“ dostupno je razjasnio njima njihovu besperspektivnost u dirljivoj formi: „Kapitalizam razgovara na ruskom“. Taj isti Struve je pisao: „Ja smatram da budući prema tradiciji ukrajnofilskom, ruska progresivna društvena misao mora odlučno, bez bilo kakvih dvojbi i popuštanja stupiti u idejnu borbu s ukrajinstvom kao s tendencijom oslabiti i u određenoj mjeri čak ukinuti veliko dosezanje naše povijesti – općerusku kulturu“. Dz'uba Ivan Myhajlovyč. http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/ukr_literaturoznavstvo/70/70_2008_r.horak,%20i.horak.pdf (20.05.2009).

teže razjediniti cjelovitost Rusije. Ni o kakvom liberalizmu u pogledu ukrajinskog pitanja u Struvea nije bilo ni govora. Ivan Franko blistavo je osporavao tvrdnje tog liberala i u tome je imao istomišljenike u Rusiji. Stajališta P. Struvea i njemu sličnih nisu prihvaćali oni ruski znanstvenici koji su podržavali ukrajinski jezik. Akademik F. Korš konstatirao je da se ti ruski «progresisti», odnosno liberali nisu daleko odmakli od pravih nacionalista u pogledu ukrajinskog pitanja.

Jagić nije podržao svog znanstvenog kolegu Korša, već je u potpunosti stao na stranu Struvea konstatacijom: «Meni se jako dopao glas P. Struve. Čudno je da su se vaša Ukrajina, vaš Jug pa i obje prijestolnice Moskva i Peterburg mogli zaraziti stvaralaštvom naših galickih autoriteta M. Gruševskog te I. Franka» (str. 19). Podržavajući gorljivog antiukrajinista Struvea, Jagić je neumorno osporavao pokušaje onih u ruskoj znanosti koji su zastupali slobodu ukrajinskog jezika u smislu političkih sloboda, o čemu svjedoči pismo A. Šahmatovu od 4. stusenoga 1912: «Vidim da su se F. J. Koršu Ivan Franko i Mihajlo Gruševskij dopali, te je on kao akademik RAZ s njima otpočeo u Rusiji razjedinjene nacije na Ukrajince i Ruse. Zamislite vi sebi što bi bilo kad bi mi još tada primili I. Franka u RAZ. Ako on i nadalje bude s Ivanom Frankom i Myhajlom Gruševs'kym to radio, tada će Ukrajinci u Rusiji raditi aktivnije i otvoreno, bez prikriivanja svojih separatističkih težnji. Članak ruskog akademika u obranu ukrajinstva «Glede pitanja o ukrajinskoj kulturi» skupo će koštati Rusiji. Već danas ukrajinski separatisti ugrožavaju državni ustroj Rusije. F. J. Korš ne može shvatiti da će ukrajinski književni proces, vođen Ivanom Frankom iz Lavovskog centra u liberalno-kulturnom okviru, s vremenom prerasti u politički, kako ga izlaže M. Gruševs'kyj, i uz pogodne okolnosti ovaj pokret će razjediniti Ukrajince i Ruse te će posijati između njih mržnju. Razgraničenje prema nacionalnom obilježju Ukrajinaca i Rusa će poroditi dvije kulture koje će se s vremenom razjediniti zauvijek. Nastankom dva naroda i dvije države Ukrajina, koja će se produktivno razvijati na jugu u povoljnijim klimatskim uvjetima i koja će postati odvojenom državom, zaboraviti na Rusiju. Nova Ukrajinska država će posijati mržnju prema Rusiji zbog vjekovnog diktata i kroz prizmu određenog vremena sasvim će se odvojiti od Rusije te će se okrenuti mnogo kulturnijoj i demokratskoj Europi. Tada će slamanje Ukrajine, na čelu koje će biti takvi upućeni Galičani s bečkim svjetonazorom kao I. Franko, biti nemoguće. Naglašavam, povratak Ukrajinaca prema slavenskom zajedništvu bit će nemoguć jer će općeevropski proces demokracije dati njima nove antiruske vrijednosti koje mi danas opažamo u znanstvenom i književnom izradu M. Gruševs'kog te I. Franka» (str. 19).

Dakle, Vatroslav Jagić je ponajprije veliki pobornik slavenstva i to je njegov ideal u ime kojega je on sklon žrtvovati čak okretanje Ukrajine Europi koja je, kako priznaje, *mного kulturnija i demokratskija*. Očigledno, radi se o slavizmu u njegovoj formi koji se u svojim počecima, od Križanića pa sve do Jagića, nosio s mitologemom o velikom slavenstvu kao nužnoj političkoj normi. Vatroslav Jagić je imao pravo na svoja uvjerenja i mogao je izražavati svoje neprihvatanje onih Ukrajinaca koji su se zalagali za ukrajinsku neovisnost ma kako se ona činila opasnom za Jagićevu viziju slavenstva. Isto tako i Ukrajinci su nastavljali zastupati svoje ideale u angažiranom suprotstavljanju imperijalnoj politici. Takva stajališta

odrazila su se na daljnji razvoj znanstvenih veza ukrajinskih filologa s Jagićem-slavistom.

Dok je kao politički čovjek u pogledu ukrajinstva zastupao stajališta vrlo srodna ruskim imperijalnim zastupnicima Jagić je u filologiji davao određeni prostor ukrajinskim temama, ali je opet bio hladan prema nacionalno izraženim ukrajinskim autorima. Osim toga, tadašnja filologija nužno je bila determinirana postojećim normama toliko autoritarne znanosti kakvom je bila ruska, ponajprije ona velikodržavnih usmjerenja. Sve se to na svoj način odrazilo na daljnje odnose između Jagića i Franka.

Jagić kao čovjek – znanstvenik i onaj s vlastitim političkim uvjerenjima o Ukrajini, našao se u složenoj situaciji kada je morao uskladiti svoje poglede s organizacijskom, znanstvenom i izdavačkom djelatnošću. Ivan Franko bio je vodeći ukrajinski pisac i priznati znanstvenik ali su njegova politička usmjerenja očigledno nervirala Jagića. Zbog razmimoilaženja u pogledima Jagić je bio primoran ući u nesuglasice s ruskim akademikima koji su se zalagali za stavove suprotne njegovim, odnosno bile su bliske Ukrajincima. Za Jagića je najznačajniji kriterij bilo slavensko zajedništvo koje po njegovu mišljenju ugrožava ideja ukrajinske neovisnosti. U tome je taj slavist razmišljao s pozicija onih ruskih slavenofila koji nisu dopuštali ni samu pomisao na ukrajinsku državnost. Dakle, u Jagićevom osporavanju ukrajinske neovisnosti nije bilo ničega novog i nepoznatog. On je bio samo jedan od onih koji su slično mislili, budući da nisu bili spremni odoljeti uvjerenjima da je ukrajinska samostalnost štetna za Rusiju. Međutim, njegovo viđenje bilo je obojeno i već spomenutom utopijom o slavenskom zajedništvu koje bi Ukrajina kao neovisni politički subjekt ugrožavala. „Naglašavam“, pisao je Jagić, „povratak Ukrajinca slavenskome zajedništvu bit će nemoguć, jer će mu opći europski proces dati antiruske vrijednosti koje mi danas vidimo u znanstvenom i književnom izradu Gruševskog te Ivana Franka.“¹

Spomenuti ukrajinski znanstvenici zalagali su se za ukrajinske nacionalne ideje što je imalo odjeka i u drugim nacionalnim sredinama uključujući i Hrvatsku. Ivan Franko bio je jedan od značajnih lidera te ideje. Međutim, kako opažaju suvremeni ukrajinski istraživači, „V. Jagić nije odobravao djelatnost I. Franka u radikalnoj stranci te nije dijelio njegove poglede na ukrajinsku državnost. Osim toga, kao znanstvenik-slavist V. Jagić je prekrasno osjećao nacionalni duh čak u istraživanjima o Ćirilju i Metodiju. Doduše, V. Jagić nije imao hrabrosti osporiti šovinistička interpretiranja ukrajinske prošlosti kod Brucknera i nijednom nije objavio objektivne prikaze njegova djela kao što je to radio Ivan Franko.“² Prema mišljenju istih istraživača, sva ta neslaganja o pogledima na političku aktivnost Franka konačno su se negativno odrazila na njegov status na Sveučilištu u Lavovu. Ministarstvo znanosti u Beču nije potvrdilo Frankovu doktorsku habilitaciju zbog čega su njegove namjere da dobije mjesto na Sveučilištu ostale neostvarene.³

Da bi se shvatile poteškoće o ukrajinsko pitanju, valja se vratiti na zapažanja izložena na početku naše studije: radi se o vrlo složenom procesu prožimanja znanstvene svijesti, posebice u slavistici, odnosno u samom predmetu analize - odnosima između slavenskih

1 Gorak, Roman, Gorak Ivan. Malovidomi materialy, str. 23.

2 Isto, str. 23

3 Isto, str. 23

naroda. Radi se o prožimanju ideološkim postulatima formiranim u uvjetima imperijalne ideologije. Slavist je spram ukrajinske građe u značajnoj mjeri polazio od već ukalupljenih stereotipa o Ukrajini. Budući da je bila kolonijom dvaju imperija, Ukrajina je stoljećima predočavana kao sastavni dio imperija što je snažio mehanizam imperijalnog interesa. Određeni su slavisti teško odolijevali tim dogmama, budući da su njima bili preplavljeni u svojim razmišljanjima. Osim toga u Jagića je postojao i poseban tip mišljenja, idealistički, koji je predstavljao izraz hrvatskog slavizma s njegovom utopijom o nužnosti slavenskog zajedništva, o Rusiji kao središtu takvoga jedinstva, o ugroženosti slavenstva odnosno Rusije (a to su dapače ekvivalenti!) od strane zapadnog svijeta, o uroti protiv slavenstva i slično. U svemu tome bilo je podosta uključenosti tog hrvatskog slavista u ruske slavenofilske, panslavističke, panruske ideje kojima je bila prepuna ruska društveno-politička misao i kojoj se Jagić predao. Pri tome ima i prilično subjektivnog, upravo Jagićevog doživljavanja slavenstva i slično.

Sve se to moralo odraziti na ukrajinske teme u njegovu slavističkom radu. Uostalom, te su teme prikazivane sukladno tadašnjim predodžbama o Ukrajini. Jagić nije bio jedini u tome. I neki drugi inozemni slavisti u različitoj su mjeri izražavali više-manje slične stavove, mada su postojali i oni koji se nisu slagali s velikodržavnim interpretacijama koloniziranih slavenskih naroda. Međutim, bez obzira na sva ograničavanja i opreznost prema ukrajinskoj temi, važno je naglasiti da je ona ipak bila nazočna u Jagićevim projektima u čemu je i bit zasluge hrvatskog slavista za hrvatsku ukrajinistiku.

Želeći, kao što je uvijek isticao, «da bude doživljavan kao predstavnik znanstvene solidarnosti s Rusijom i njenim trudbenicima», on se dosljedno tome postavljao prema ukrajinskom pitanju. U njegovoj *Istorii slavjanskoj filologiji* Ukrajinci nisu prepoznatljivi u općeslavenskom pregledu ili onome koji se odnosio na rusku sredinu: Ukrajinci nisu izdvojeni u poseban narod kao Bugari i Slovenci. To se doduše odnosi i na Bjelorusce koji su se doživljavali s ruskih stajališta kao *rusko pleme* bez prava na «separatizam».

Međutim, bez obzira na pritiske Ukrajinci su ipak izborili pravo na priznanje koje je moralo naći odraz i u *Enciklopediji slavjanskoj filologiji*. Jagić je kao urednik slavenske enciklopedije imao dileme u pogledu smještaja Ukrajinaca u tom izdanju. Kao što je spomenuto, u ruskoj znanstvenoj sredini bilo je razumijevanja za jezike dva druga istočnoslavenska naroda. Mada i pod različitim terminološkim zamagljivanjima i minoriziranjima oni su ipak predočeni u izdanju 1908. godine. Tamo su u «ruskoj grupi», osim ruskog jezika uključena poglavlja koje su napisali nacionalni bjeloruski i ukrajinski autori: *Beloruskoje narečije* (E. Karskij), *Obrazovanje savremennogo literaturnogo maloruskogo jazyka* (P. Žiteckij), *Maloruskoje narečije* (E. Timčenko).

Pa ipak autorstvo određenih poglavlja Jagić je težio dati onima koji su bili bliski njegovim uvjerenjima odnosno da Ukrajinci kao etnička individualnost postoje samo nepolitički jer to bi moglo smetati Rusima kao slavenskome središtu i oslabiti slavensko zajedništvo. Autorstvo poglavlja *Obozrenije savremennogo slavjanstva* (1909) dano je istomišljeniku o tom pitanju L. Niderleu koji je prikazao i *narod Maloruse* ali u sklopu Rusije. Međutim, pišući o razlikama između Malorusa i Velikorusa spomenuti autor te razlike vidi ne samo u

jeziku, već i u fizičkoj prirodi, psihi naroda, u karakterima, temperamentima, pjesmama i drugim etnografskim osobinama. U isto vrijeme obrazloženje spomenutih razlika autor vidi ne u tome da se radi o dva srodna ali različita naroda, već se razlozi razlikovanja stječu više u podjeli Rusa na Sjever i Jug. Takva stajališta Niderlea osporavana su, ali je autor smatrao da bi podrška Ukrajincima kao nekoj samostalnoj cjelini mogla politički naškoditi Rusiji što je bilo glavnom motivacijom njegove opreznosti prema Ukrajincima kao «neruskome» narodu i što je godilo Jagiću.

U narednim izdanjima Enciklopedije njen glavni urednik opet se suočavao s problemom predstavljanja Ukrajinaca tražeći autore koji bi mu po uvjerenjima mogli biti srodni. Međutim, ukrajinski su znanstvenici, kao Kolessa, Franko, Antonovyč i drugi posve logično dokazivali nacionalnu individualnost svoje kulture, osporavajući imperijalne šablone i tipove mišljenja nastale u kolonijalnim uvjetima. To je Jagiću smetalo i on se žalio pišući 1911. iz Beča ukrajinskom filologu M. Sumcovu, koji je godinu prije (1910) objavio rad *Pregaoci ukrajinskog folkloru*, nazivajući predmet istraživanja ne *maloruskim*, što je bilo pogrdno za ukrajinsku znanost, već *ukrajinskim* imenom. Tom je prigodom Jagić pisao Sumcovu koristeći rusku terminologiju: „Upravo *maloruska* (ovdje i dalje kurziv naš– J.P.) literatura zadaje mi mnogo nemira. Teško je iznaći suradnike upućene a u isto vrijeme - s trezvenim pogledima, ljude slobodne od šovinizma i nacionalizma, koji ne pretjeruju i u isto vrijeme ne postavljaju se s prezirom i omalovažavanjem. Poznajem Vas kao znanstvenika koji prati s ljubavlju *južnorusku* književnost ali koji ne upada u krajnosti...». Međutim, upravo u takvom opreznom doživljavanju ukrajinske kulturne povijesti razvidna je krajnost. Urednik i dalje sagledava Ukrajinu ne kao izraz cjelovitosti već ju tumači kao geografski pojam, regiju što je bilo karakteristično za carističku ideologiju, što se i naslućuje u rabljenoj terminologiji. Ne Ukrajina kao cjelovitost, za što su se zalagali svi tadašnji ukrajinski znanstvenici, već Ukrajina kao regionalni dio različitih državnih tvorevina, pri čemu je imperija bitna. To je razvidno iz spomenutoga pisma Sumcovu u kojem Jagić i dalje koristi velikodržavnu terminologiju: „Ja bi odvojio za *velikorusku* i *malorusku* literaturu dva toma po 50 stranica... Tu literaturu moglo bi se podijeliti kako mi se čini na nekoliko epoha: stariju (do Kotljarevskog)... trebalo bi dati prof. Peretcu. Drugu epohu od Kotljarevskog do Ševčenka uključujući i njega ja bi htio dati Vama». Jagić se kolebao kako postupiti s najnovijim dobom: «Da nije li možda podijeliti ovaj predmet na dvije grupe: *ukrajinsku* i *galicku*? Naši *galicki znanstvenici* (uz izuzetak bolesnog Franka) ne ulijevaju mi povjerenja pa i neki od njih, kao što je na primjer Al. Kolessa ušli su u politiku».¹

Ono što je hrvatski slavist nazvao politikom bila je težnja ukrajinskih znanstvenika da se dobije pravo na nacionalnu neovisnost, dok je ono što je zastupao Jagić bilo također politika, ali suprotnih stajališta. U tom kontekstu Jagić je i dalje održavao veze s jednim od lidera političkih težnji – Ivanom Frankom. Ukrajinski i hrvatski slavisti i dalje su vodili korespondenciju, bez obzira na politička neslaganja koja su otpočela još 1905. i Jagićeva zaziranja u pogledu Frankove nacionalne angažiranosti, koja su vjerojatno bila još iz doba njegovog upoznavanja s ukrajinskim doktorandom na Jagićevim seminarima. Jagić je održavao

1 «Lysty V. Jagyča do M. F. Sumcova». Rad'ans'ke literaturoznavstvo, 1958, 4, str. 118-119.

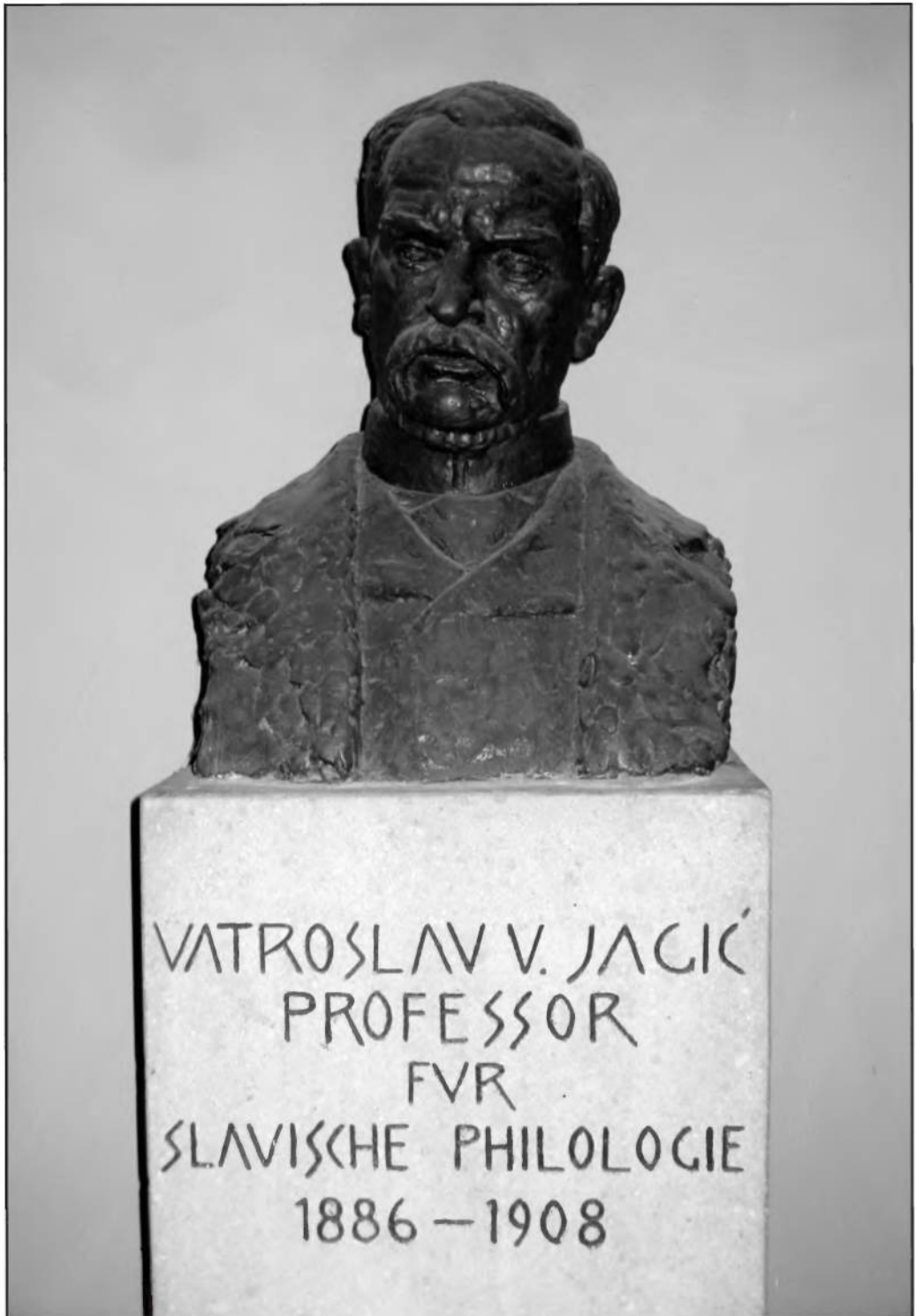
veze s Frankom kao kompetentnom osobom za ukrajinsku književnost i obraćao mu se s različitim pitanjima. Naime, pitao je Franka za mišljenje o stvaralaštvu Oljge Kobyljans'ke, mlade spisateljice iz Bukovyne, kasnije istaknute novelistice. Franko je tu spisateljicu visoko ocjenio, što je moglo utjecati na odluku Beča da joj da književnu nagradu, koja se zasigurno davala uz Jagićeve preporuke.

Međutim, politički činitelj predstavljao je nevidljivu ali osjetljivu pozadinu tih dopisivanja. Od godine 1906. dopisivanja su bila suzdržanija, ali i nadalje, od 1907. oni su razmjenjivali pisma o različitim znanstvenim temama. Primjerice, prigodom objavljivanja Frankovih radova iz stare ukrajinske književnosti u časopisu *Archiv...* 1907; Jagić je pitao Franka o nekim ukrajinskim autorima iz 17. stoljeća, a zanimalo ga je i izdanje *Kobzara* Tarasa Ševčenka, potrebnog za knjižnicu Jagićeva seminara. U toj korespondenciji ponekad se pojavljuju i političke note kao one u jednom pismu iz 1907. u kojem je Jagić pokušao razmišljati o političkim težnjama Rusina, kako su se nazivali Ukrajinci Galicije, podučavajući da ne treba zalagati za neku njihovu neovisnost, već da treba težiti slavenskoj slozi. Ta su Jagićeva pisma Franku bila, kako opažaju istraživači, sve kraća i sve emocionalna.¹

Godine 1907. došlo je do nemira u ukrajinskoj Galiciji, čak i sukoba između poljskih i ukrajinskih studenata na Sveučilištu u Lavovu, gdje je Franko očekivao potvrdu za docenta na temelju studiranja kod Jagića. Međutim, o tom pitanju nije se ni raspravljalo u rektoratu. Jagić je znao o tim događajima ali nije odobravao ponašanje ni poljskih ni rusinskih studenata.

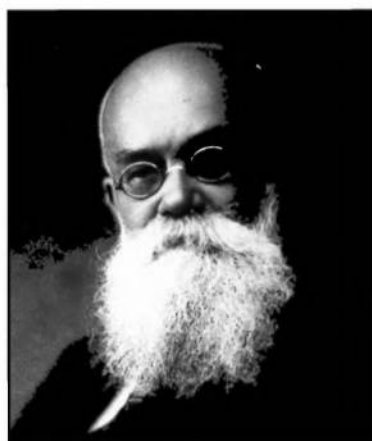
Frankova bolest prekinula je njihovo dopisivanje koje je obnovljeno 1910. Jagić se interesirao za Frankovo zdravlje, na što mu je Franko odgovorio o svome teškome stanju i zamolio za neke publicirane radove u *Arhivu...* Ponovno je izbio problem odnosa između Poljaka i Rusina što se izrazilo prekidom rada Brucknera u Jagićevom *Arhivu* i prekidom odnosa između Franka i Brucknera.

1 Pisma: Lysty Vatroslava Jagića do Ivana Franka N. 1-19. objavljena su na njemačkom i u prijevodu na ukrajinski u spomenutom izdanju Gorak, Roman, Gorak Ivan. Malovidomi materialy, str. 32-56.

Jagić je sve teže doživljavao napetosti između Slavena, rušio se njegov ideal – sloga Slavena pod austrijskom i ruskom krunom. On piše u jednom od pisama o svojoj solidarnosti s pogledima spomenutoga Strucea, ali Franko je suzdržan u komentarima Jagićevih pogleda na politička pitanja. Franko je očigledno želio vidjeti u Jagiću samo znanstvenog sugovornika. Jedno od zadnjih pisama Jagiću datirano je 27. travnja 1913. u kojem je čestitao Jagiću, kako piše, “ na našem crkvenoslavenskome jeziku naš ukrajinski Uskrs – *Hrystos voskres!*“. Franko piše o svojoj teškoj bolesti a također i strašnom gubitku – smrti sina koji je bio Frankovim najbližim suradnikom i pomoćnikom i koji je tek završio fakultet. Međutim, Franko je usprkos svemu izražavao nadu da će i dalje raditi u znanosti što je značilo – i održavati suradnju s priznatim slavistom. Jagićev odgovor, štur i suzdržan, stigao je tek u kolovožu. U zadnjem pismu Jagiću, koje je datirano 14. kolovoza 1915. Franko piše o svojim radovima i spominje tek uzgred *strašno stanje* nastalo ruskom okupacijom Galicije. Odgovor nije stigao.

Daljnji povijesni razvoj donio je dinamične promjene. Franko i Korš umrli su tijekom Prvog svjetskoga rata u kojem su se sudarili imperiji. Naredne godine, nakon smrti Ivana Franka 1917. propali su imperiji - Ruski i Austrougarski. Ukrajina je 1918. proglasila neovisnost a na čelo Ukrajinske Narodne Republike došao je Myhajlo Gruševs'kyj, veliki znanstvenik koji je dokazao da je autentično ime njegove zemlje Ukrajina-Rus', dokazavši štetnost, ponajprije za Rusiju i njenu znanost, identificiranja Ukrajine s Rusijom pri čemu se gubila autentična vizija ruskog etničkog identiteta.¹ Već naredne 1919, proglašen je *Akt Zluky* (povezivanja) UNR i Zapadnoukrajinske Narodne Republike. Jagić je mogao samo sažalijevati nad porazom ideja o «slavenskom zajedništvu» koje je trebala predvoditi Rusija i koja nikada takvo zajedništvo nije uspijevala pretvoriti u ravnopravnost naroda. Upravo je imperijalna svijest o tome smetala političarima, kao i znanstvenicima koji su bili povedeni određenim slavenofilskim iluzijama, što se odrazilo i na stajališta određenih znanstvenika.

Myhajlo Gruševs'kyj

1 Gruševs'kyj, Myhajlo. Istorija Ukrajiny-Rusy: V 10-ty t. – Ljviv-Kyjiv, 1898-1936; isto: Kyjiv, 1991-1998. Vidi: Šostak, Anatolij. Mihajlo Gruševski – prvi predsjednik Ukrajine. Kolo, 1997, br. 3, str. 178-182.

Jagić je umro kada se Rusija iz carističkog imperija preporadala u sovjetski totalitarni režim. Prema zamislima njenoga reformatora Uljanova, poznatog kao Lenin, nacionalne «pokrajine» dobile bi pravo na razvoj jezičnih i kulturnih osobitosti, ali ne i realnu mogućnost državnog osamostaljivanja što je bilo u određenoj mjeri blisko spomenutim političkim pogledima preminulog hrvatskog slavista. Manevar boljševika s dozvolom jezičnih sloboda, poznat u Ukrajini 1920-ih kao *ukrajinizacija*, početkom 1930-ih završio se drastičnim ograničavanjima nacionalnih sloboda. Staljinove represije predstavljale su nastavak imperijalnog stava prema neruskim narodima, posebice prema Ukrajini, koja je i nadalje pripadala rigoroznom režimu u pogledu nacionalnih izražaja, uključujući i jezik.¹

U sovjetskoj filologiji Jagić je predstavljan s osobitom pozitivnošću kao prijatelj Ukrajine koji je razvijao veze s ukrajinskim znanstvenicima, te posebice pomagao mladom Ivanu Franku. Njegovi pogledi na politički status Ukrajine i na zalaganja ukrajinskih pobornika neovisnosti uglavnom su prešućivani zbog općeg stava prema «ukrajinskom nacionalizmu». Međutim, o proturječnim stavovima hrvatskoga slavista prema ukrajinskom pitanju ukrajinska znanost je izražavala svoje stavove, ponajprije izvan podsovjetske Ukrajine - u zapadnoj Ukrajini ili u emigraciji. Ukazivano je na Jagićevu razdvojenost: nacionalna osebnost – da, samostalnost – ne. S druge strane, u zaslugu znanstveniku stavljao se njegov odnos prema ukrajinskoj filologiji, što je bilo značajno za ukrajinistiku u uvjetima poricanja svega ukrajinskog od strane ruske administracije. Donoseći vijest o Jagićevoj smrti ukrajinska izdanja u Lavovu naglašavala su da je Jagić priznavao samostalnost ukrajinskog jezika koji seže do 11. stoljeća, da je objavljivao radove ukrajinskih znanstvenika u poznatim izdanjima, podržavajući razvoj ukrajinske filologije. Naglašavano je da je Jagić, izražavajući nesuglasnost prema ukrajinskim političkim težnjama, osuđivao uskogrudnost ruske antiukrajinske politike. To je Jagiću stavljeno u zaslugu i u hrvatskim napisima o vezama Jagića s Ukrajinom.²

Sagledavajući stavove i djelatnost Vatroslava Jagiću u širokom spektru veza s Ukrajinom, dakle ukrajinskim pitanjem u uvjetima imperijalne politike, mogu se uočiti određene zakonitosti koje se odnose na opće stanje slavistike i određene tendencije u njenom razvoju. Kao hrvatski slavist Jagić je bio predstavnik hrvatskoga slavizma u razdoblju posljednje četvrti 19. i početka 20. stoljeća. Dijelio je uvjerenja o nužnosti očuvanja slavenskog zajedništva u kojem bi slavenocentričku ulogu imala Rusija. Takva vizija slavenstva poznata je hrvatskom slavizmu još od baroknog doba. Predstavljao ju je Juraj Križanić o kojem je Vatroslav Jagić napisao studiju s dubokim razumijevanjem težnji i poraza njegova zemljaka koji se našao, kao i on, u Ruskom imperiju - u središtu Moskovske carevine. Budući da je bio povezan s tim znanstvenim središtima, Jagić je svojim slavizmom bio naklon ruskom prostoru gdje je nastupao kao izričit hrvatski rusofil što se može sagledati u hrvatskoj intelektualnoj sredini u različitim epohama.

1 Vidi op. 10.

2 Dr. Esih, Ivan. Vatroslav Jagić i Ukrajinci. Iz Jagićeve korespondencije u Ruskoj Akademiji znanosti. Obzor (Zagreb), 1937, 77, br. 118, str. 2.

Pređoćeni portret hrvatskoga slavista Vatroslava Jagića u imperijalnom interijeru upućuje na poteškoće s kojima se suoćavala znanost njegova doba u opterećenosti slavistike ideološkim, najćešće velikodržavnim stegama, koji su uvijek sprječavali dubinsko razumijevanje jedne od najvećih slavenskih kultura – ukrajinske. Budući da su Ukrajina i njen narod bili podijeljeni između dva imperija, kolonizirani Jagić morao je izraziti svoj stav prema tom slavenskom narodu. Kao ćovjek, etnićki Hrvat on je izražavao suosjećanje s Ukrajincima. Međutim, kao politićki ćovjek, simpatizer ruske sredine, bio je pred neminovnim izazovom - ili prihvatiti ili odbaciti ruski stav prema Ukrajincima. Jagić je u tome prilićno proturjećan. Kao znanstvenik on je koristio rusku službenu terminologiju u pogledu Ukrajine, te je rabio nazive kao *Malorusija*, *južni*, *jugo-zapadni kraj*, *Galicija*, što se u ruskom politićkom sistemu izražavalo kao nepriznavanje Ukrajinaca narodom, a Ukrajine državom. Kao slavist on je opažao etnićku individualnost Ukrajinaca ali je politićki ćovjek u njemu bio ponekad jaći te je on radije zastupao ruski službeni stav nego ukrajinski.

Osuđujući ruski radikalizam, uskogrudnost u pogledu slavenstva, ne prihvaćajući mnoga stajališta ruskih slavenofila, u biti panrusizma, Jagić je bio blizak stajalištima Ukrajinaca o Slavenima kao ravnopravnim narodima. Deklarirao je svoju pripadnost uvjerenjima o nužnosti liberalnih reformi u Rusiji. U isto vrijeme, ruska politićka misao, bez obzira na razlićitost ideoloških boja i uzajamnu netrpeljivost u ruskoj sredini, najćešće je izražavala ista mišljenja u pogledu ukrajinskog pitanja – potpuno odbijanje bilo koje pomisli o ukrajinskoj samostalnosti.

Jagić je u tom pitanju bez kolebanja podržavao antiukrajinski radikalizam liberala Petra Struvea, nasuprot drukćijim pogledima njegovih ruskih kolega kao što su akademik Korš s kojim se nije slagao o pitanju ukrajinskog jezika kao samostalnog. Govoreći o nužnosti liberalnijeg stava prema ukrajinskom pućanstvu i jeziku on je oštro osuđivao ukrajinske znanstvenike kao što su Frank, Kolessa, Gruševs'kyj i drugi – zbog njihove nacionalno-rodoljubne djelatnosti. Međutim, odrićući Ukrajincima pravo da se bave politikom, smatrajući to nedostojnim znanosti, upravo sam je nastupao kao politićar, podržavajući politićare netolerantne prema samoj pomisli na ukrajinsku neovisnost. Pri tome se upuštao u ono što nije bila njegova kompetencija niti potreba, u savjete ruskim znanstvenicima da sprijeće primanje pisca i znanstvenika Ivana Franka u Rusku akademiju znanosti upravo zbog njegovih proukrajinskih uvjerenja. Što bi tada bio Frank bez njih?

U sporovima o pravu Ukrajinaca na svoj jezik Jagić je također bio proturjećan. S jedne strane interesirao se za taj jezik, s druge strane u politićkim razmišljanjima ponekad je bio srodan ruskim politićarima antiukrajinskih uvjerenja. Njegov se liberalizam izražavao u dozvoli na etnićki izražaj, ali ne i državotvorni u ćemu je bio srodan onim Rusima koji su doživljavali ideju ukrajinske neovisnosti kao ugrozu ruske cjelovitosti. Jagić-politićki ćovjek ćak je bio sklon narušiti odnose Jagića-filologa s onim ruskim znanstvenicima koji su bili upravo tolerantni prema oćiglednom postojanju ukrajinskog jezika i naroda.

U terminološkim izrazima radije je za Ukrajince koristio naziv *Malorusi*, mada je kasnije u novim uvjetima usvojio naziv Ukrajinci. Zastupajući uvjerenja o nepopustljivosti u pogledu rascijepa Rusije kao cjeline (u biti imperijalne) zauzimao se za Ukrajinu podijeljenu

između dva imperija. Prema zapadnim Ukrajinacima, posebice angažiranim u nacionalnom pitanju, radije je koristio naziv *Galičani*, *galicki pisci* i slično, mada se radilo o regiji cjelovite ali imperijima podijeljene Ukrajine.

Jagić kao politički čovjek očigledno se predao imperijalnom okruženju, jer govoriti usuprot imperijalnim stavovima značilo bi pripadati nekome disidentstvu, što bi značilo i raskid sa službenim krugovima. U suodnosu pojmova *slavist i imperij* Vatroslav Jagić je u pogledu političkih odnosa pripadao aktualnom vremenu, izražavajući uvjerenja karakteristična za to doba i u drugim sredinama. I drugi su slavisti, uključujući i hrvatske, u pogledu Ukrajine koristili terminologiju iz ruskoga imperijalnog leksikona. Tome je pridonosio i hrvatski slavizam preplavljen utopijom o nužnosti slavenskog bratimljenja, što se gotovo neprekidno aktualiziralo u Hrvatskoj. Ukrajina se u takvim prikazima prihvaćala s toplinom, ali se politički smatrala dijelom Rusije. Indikativan je u tome tekst *Književni preporod Malorusa* autora Vladimira Kovačevića koji za Ukrajinu rabi sve poznate nazive koje doživljava kao ravnopravne: «opažamo živahan pokret književni i u *južnoj Rusiji*, kod *Malorusa*, obitavaoca hvaljene i toliko puta opjevane Ukrajine».¹ Prema opažanju A. Flakera, taj autorov «opći pogled na nacionalno značenje ukrajinske književnosti zamućen je teorijama ukrajinskih «moskvofila» u podaustrijskoj Ukrajini i pravaškim uvjerenjima. Ukrajinska književnost za njega je ipak djelo općeruskog književnosti, pa Kovačević naglašava štetnost razdvajanja Rusa i Ukrajinaca unutar Rusije...».²

Navedeni primjer ilustrativan je i kao jedna od potvrda opće zamagljenosti poimanja ukrajinskog pitanja u Hrvatskoj u čemu Jagić, najprije zbog svojih uvjerenja ali i političkih okolnosti s kraja 19. stoljeća, nije bio jedini. S druge strane, u hrvatskoj društvenoj misli pa tako i u slavistici nicala su i posve druga mišljenja koja su prikazivala Ukrajinu kao koloniziranu zemlju dostojnu podrške u njenim težnjama prema samostalnosti, što se posebice izražavalo već početkom 20. stoljeća.

Bez obzira na sve poteškoće u doživljavanju ukrajinske teme, hrvatska slavistika je djelatnošću Vatroslava Jagića zabilježila značajan iskorak u približavanju biti ukrajinske problematike. Može se konstatirati da je kroz rad Vatroslava Jagića hrvatska ukrajnistika proživljavala svoje razdoblje obilježeno imperijalnom ideologijom koja je neizbježno determinirala znanost. Međutim, uz sve ideološke prepreke ukrajinska tema je ušla u hrvatsku znanost, neposredno u hrvatsku filologiju – u značajnoj mjeri i preko Jagića.

Novo razdoblje počinje s padom imperija, austrijskog i ruskog, poslije kojega Ukrajina i Hrvatska ulaze u nove dramatične faze državnog konstituiranja. U tim uvjetima razvijala se i hrvatska ukrajnistika koja se obogaćivala novim spoznajama kojima je ispunjeno naredno 20. stoljeće. Ono predstavlja novo značajno poglavlje u razvoju i znanstvenom uobličavanju ukrajinistike u Hrvatskoj.

1 Kovačević, Vladimir. «Književni preporod Malorusa». Zvonimir: Almanah hrvatske omladine za godinu 1886. Izdalo ga Hrvatsko akadem. Društvo «Zvonimir» u Beču. U Zagrebu, str.185.

2 Flaker, Aleksandar. Ukrajinska književnost u Hrvatskoj. Hrvatska/Ukrajina: Kulturne veze od Jadrana. do Dnjepra, str. 95

Ljubljana. Grob Ivana Franka

Varaždin. Grobnica Vatroslava Jagića

Literatura

Damjanović Stjepan. 2006. Opširnost bez površnosti. Podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 161 str.

Gorak Roman, Gorak Ivan. Malovidomi materialy. Dysertacija. Ukrajins'ke literaturoznauvstvo. Zbirnyk naukovyh prac', 2008, vyp. 20, str. 3-34.

Dr. Esih, Ivan. Vatroslav Jagić i Ukrajinci. Iz Jagićeve korespondencije u Ruskoj Akademiji znanosti. *Obzor* (Zagreb), 1937, 77, br. 118, str. 2.

Idz'o, Viktor. 2006. *Ivan Franko na špaljтах časopysiv ukrajinciv Rosiji ta Poljšči u XX st.*

Kovačević, Vladimir. 1886. Književni preporod Malorusa. *Zvonimir: Almanah hrvatske omladine za godinu 1886*. Izdalo ga Hrvatsko akadem. Društvo «Zvonimir» u Beču. U Zagrebu, str.185.

Lysty V. Jagyča do M. F. Sumcova. *Rad'ans'ke literaturoznauvstvo*, 1958, 4, str. 118-119.

Ljviv: Spolom, 55 str.

Jagić, Vatroslav. *Maloruskij jazyk*. Rukopis. R 4535., Nacionalna sveučilišna knjižnica, Zagreb, 65 str.

/Jagić, Vatroslav/ 1875. Pričanje o Kijevu gradu. *Hrvatska lipa*. U Zagrebu (1875), str. 46, 56, 64, 72, 83, 108, 115, 122.

Jagić, Vatroslav. 1945. Spomeni mojega života u Rusiji. *Hrvatska svjedočanstva o Rusiji*. Priredio Josip Badalić, Zagreb: Suvremena naklada, 623 str.

Jurić, Šime 1994. Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu. Knjiga 3. Zagreb: NSK, 355 str.

Jagić, Vatroslav. 1910. *Istorija slavjanskoj filologiji*. Sankt-Peberburg: Tipografija Imperatorskoj Akademiji nauk, 961 str.

Korespondencija Vatroslava Jagića. Pisma iz Rusije. 1970. Urednik Josip Hamm knj. 2. Zagreb: JAZU, 336 str.

Mošin, Vladimir. 1964. *Ćirilski rukopisi i pisma nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu*. Zagreb: P. o. Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 5, str 163-233.

Mycyk Ju. A. i dr. 2005. *Istorija Ukrajinny*. Kyjiv: Vydavnyčyj dim «Kyjevo-Mogyljans'ka akademija, 570 str.

Osnovy etnoznavstva. 1997. Kyjiv: Lybid', 655 str.

Pivtorak, Grygorij. 2001. *Pohodžennja ukrajinciv, rosijan, bilorusiv ta jihnih mov. Mify i pravda pro tr'oh bratuv slovjans'kyh zi «spiljnoji kolysky»*. Kyjiv: Akademija, 150 str.

Pricak, Omeljan. 1997. *Pohodžennja Rusi. Starodavni skandynavs'ki džerela krim islands'kyh sag*. Kyjiv: Oberegy, Tom I, 1073 str.

Subteljnyj, Orest. 1991. *Ukrajina. Iistorija*. Kyjiv, 1991, 510 str.

Škandrij, Myroslav. 2004. *V obijmah imperiji. Rosijs'ka i ukrajins'ka literatury novitnjoji doby*. Kyjiv, 495 str.

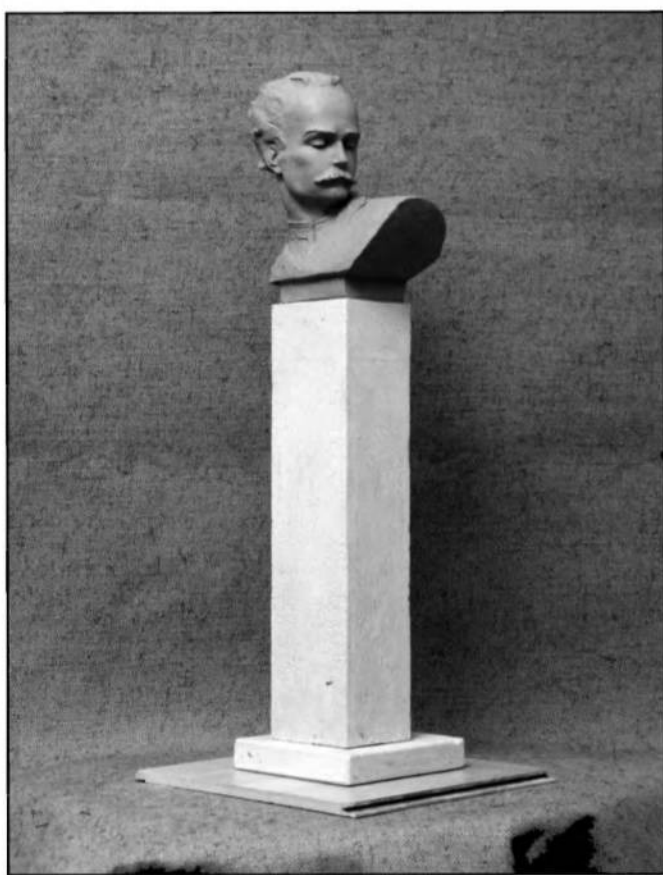
- Tompson Eva M. 2008. *Trubadury imperiji. Rosijs'ka literatura i kolonializm*. Kyjiv: Osnovy, 367 str.
- Flaker, Aleksandar. 1996. Ukrajinska književnost u Hrvatskoj. *Hrvatska/Ukrajina: Kulturne veze od Jadrana. do Dnjepra*. Priredio Jevgenij Paščenko . Zagreb: Most, str. 95
- Smalj-Stoc'kyj, Stepan. 1927. Rozvytok pogljadiv pro sim'ju slovjans'kyh mov i jih vzajimne sporidnennja. Praga. *Istorija ukrajins'koji movy. Hrestomatija*. 1996.
- Upor'jadnyky S. Ja. Jermolenko, A. H. Mojsijenko. Kyjiv: Lybid', str. 48-128.
- Kosić, Ivan. Rukopisna ostavština Vatroslava Jagića u Zbirci rukopisa i starih knjiga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 2007. *Zbornik o Vatroslavu Jagiću književnom povjesničaru, kritičaru i filologu*. Knjiga II. Zagreb, str. 361.
- Petrogradska Akademija znanosti o ukrajinskom jeziku i preporodu. *Velikom Slavenu. Spomen knjiga prigodom 60-godišnjice smrti T. Ševčenka*. 1922. Zagreb, str. 39-51.
- Jagić, Vatroslav. 1999. Spomeni mojega života. *Hrvatska/Rusija. Kulturno-povijesne veze*. Uredila Irena Lukšić. Zagreb, str. 82.
- Paščenko, Jevgenij. 1999. Ideje slavizma u ukrajinskoj i hrvatskoj književnosti XIX. Stoljeća. *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova I. (XIX. stoljeće) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 1998. godine u Splitu*. Split: Književni krug, str.7-24.
- Paščenko, Eugen. 1996. Vatroslav Jagić i ukrajinska usmena književnost. *Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadrana do Dnjepra*. Zagreb, str. 119-130.
- Ukrajina u prošlosti i sadašnjosti. Uredio Jevgenij Paščenko. *Dubrovnik, Časopis za književnost i znanost*, 2007, broj 3, str. 7-187.
- Paščenko, Jevgenij. Represivna politika prema ukrajinskom jeziku. *Riječ*, (Rijeka) 2009. sv. 2, str. 87-121.
- Paščenko, Jevgenij. Ukrajinska filologija i prijevodi hrvatskih glagoljičkih knjiga na crkvenoslavenski jezik. *Riječ*, (Rijeka), 2007, sv.3, str. 58-82.
- Paščenko, Jevgenij. Ukrajinski element u gramatičkim radovima Jurja Križanića. *Fluminensia. Časopis za filološka istraživanja*, god. 19, br. 2., Rijeka, 2007, str. 25-48.

Resume

Slavistic Scientist and Empires. Vatroslav Yagich between Malorossiia, Galitsiya and Ukraine

The history of Slavistics developed in the conditions of imperial ideologies. This factor influenced scientists to turn toward Slavic cultures which had had a status of colonies. A model is the attitude of 19th century Slavistic scientists toward Ukraine. Vatroslav Yagich is an example of the ambivalent relationship with Ukrainian issues. As a Croat, he was fond of Ukraine, which was typical of Croatian intelligentsia. At the same time, he was a representative of ideas of Croatian Slavism. Ideas of Slavic unity were present in Croatian culture for centuries. One of the dominants was a necessity of a unity of Slavs, where Russia would take a role of the leader. In his work, Yagich was divided between German and Russian Slavic studies. In relation to Ukraine, his standpoints were contradictory. As a political man, he could not get rid of the Russian ideology in relation to the limitation of Ukraine's independence. But as a philologist, he did quite a lot in presenting Ukrainian language and literature of the time. Yagich was an expressive example of a scientist whose political views were determined by the ideology of the empire.

Key words: Ukraine, Croatia, Yagich, Ivan Franko, Grusevsjkyj, Russian empire

Maketa biste Ivanu Franku u Lipiku

Резюме

Славист і імперії. Ватрослав Ягич між *Малоросією, Галичиною* і Україною

Історія славістики розвивалася за умова імперської ідеології. Цей фактор впливав на ставлення вчених до слов'янських культур, які мали статус колоній. Показовим прикладом є сприйняття славістами XIX ст. України. Ватрослав Ягич виступає уособленням амбівалентного ставлення до українського питання. Як хорват, він виявляв традиційні для хорватської інтелігенції симпатії до України. У той же час, він був представником ідей хорватського славізму. Ідеї слов'янської єдності виявляли себе в хорватській культурі протягом століть. Однією з домінант було переконання в необхідності єднання слов'ян, де б Росія зайняла місце лідера. Проте український фактор руйнував цей міф, засвідчуючи великодержавність російського славізму. Ягич у своїй діяльності був роздвоєний між німецькою і російською славістикою. По відношенню до України його позиції були суперечливими. Як політична людина, він не міг позбутися від російської ідеології щодо обмеження незалежності України. Але, як філолог, він зробив чимало у презентації української мови і літератури того часу. Особливо активним відомий славист був, перебуваючи у Відні, де навчалися українці, в чому показові відносини з Іваном Франком. В той же час, вчений не спромігся усвідомити логічність прагнень українських діячів до незалежності. В цьому Ватрослав Ягич виступав виразним прикладом вченого політичного погляди, якого були визначені імперською ідеологією. Проте, незважаючи на всі труднощі, хорватська україністика кінця XIX ст. зробила помітний крок у подальшому розвитку.

Ключові слова: Україна, Хорватія, Російська імперія, Ватрослав Ягич, Іван Франко, українсько-хорватські зв'язки.

